

**TURUN
YLIOPISTO**
Oikeustieteellinen
tiedekunta

Suosiolahjasäännöksen yhdenvertaisuuden tavoite ja suosimistarkoitus

Aviovarallisuus- ja jäämistöoikeus
Oikeusnotaarin tutkielma

Laatija
Emmi Saari

3.5.2024

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Oikeusnotaarin tutkielma

Oppiaine: Aviovarallisuus- ja jäämistöoikeus

Tekijä: Emmi Saari

Otsikko: Suosiolahjasäännöksen yhdenvertaisuuden tavoite ja suosimistarkoitus

Ohjaaja: Tuulikki Mikkola

Sivumäärä: 28 sivua

Päivämäärä: 3.5.2024

Tutkielmassa tarkastellaan perintökaaren suosiolahjasäännöksen tulkintaa yhdenvertaisuuden näkökulmasta. Perintökaaren 7 luvun 3 §:n.3 momentin mukaan kuolinpesän varoihin on lisättävä lakiosan suuruutta määriteltäessä perittävän elinaikanaan antaman lahjan arvo, jos sillä on ilmeisesti tarkoitettu suosia sen saajaa lakiosaan oikeutetun perillisen vahingoksi, jollei erityisiä vastasyitä ilmene. Suosiolahja on siis perittävän jälkeläiselleen tai jälkeläisen puolisolle antama lahja, jonka pääasiallisena tarkoituksena on ollut suosia lahjansaajaa rintaperillisen vahingoksi.

Työssä selvitetään, miten suosiolahjasäännöksen tulkinnassa huomioidaan suosiolahjasäännöksen tavoitteena oleva lakiosaperillisten yhdenvertaisuus. Lisäksi vastataan kysymykseen siitä, minkälaisen seikkojen katsotaan ennakkoratkaisuissa osoittavan perittävän suosimistarkoitusta tai sen puuttumista ja millaisia arvoja nämä seikat ilmentävät. Lainopin menetelmän mukaisesti työssä tulkitaan oikeussääntöjä sekä systematisoidaan ennakkoratkaisujen sisältämiä oikeusnormeja ja oikeusperiaatteita. Keskeinen osa tutkielmaa on suosiolahjasäännöksen tulkinnan ilmentämien arvosidonnaisuuksien tunnistaminen. Työssä hyödynnetään teleologista tulkintaperustetta, jonka mukaan lakia tulisi tulkita sen tarkoituksen mukaisesti. Tärkeimpiä käytettyjä lähdeaineistoja ovat korkeimman oikeuden ratkaisut ja oikeuskirjallisuus.

Rintaperillisten yhdenvertaisuuden tavoite huomioidaan ratkaisuharkinnassa ennen kaikkea siinä vaiheessa, kun tuomioistuimien arvioi suosiolahjan tunnusmerkistön täyttymistä. Lakiosaperillisten tasapuolisuutta kuitenkin punnitaan niin ennakkoratkaisuissa kuin oikeuskirjallisuudessaakin suhteessa muihin arvoihin ja periaatteisiin. Yhdenvertaisuuden tavoitteen asemasta kilpaileekin useita perustuslaistakin kumpuavat oikeuksia, kuten oikeusturva, yksilön itsemääräämisoikeus ja elinkeinovapaus. Nämä oikeudet ja arvot ilmenevät ennen kaikkea perittävän pääasiallisen suosimistarkoituksen puuttumista osoittavien vastatosiseikkojen arvostuksesta. Joidenkin oikeustapauksissa esitettyjen vastatosiseikkojen, kuten maatilain ja yrityksen sukupolvenvaihdosten, arvostettua asemaa suhteessa yhdenvertaisuuden tavoitteeseen olisi syytä myös kyseenalaistaa.

Säännöksen tarpeellisuudesta nykyisenlaisenaan on käyty oikeuskirjallisuudessa runsaasti keskustelua. Oikeusvarmuutta voitaisiin parantaa tarkentamalla säännöksen tunnusmerkistöä esimerkiksi lisäämällä siihen aikarajan. Suosiolahjasäännöksellä on kuitenkin yhä tehtävänsä suomalaisessa yhteiskunnassa ja oikeusjärjestyksessä. Sen avulla edistetään sukupolvien välistä taloudellista ja sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja ehkäistään varallisuuden keskittymistä entistä harvemmille. Perillisten lakiosaoikeudesta huolimatta perittävällä on yhä laaja mahdollisuus vaikuttaa omaisuutensa jakoon.

Avainsanat: suosiolahja, suosimistarkoitus, yhdenvertaisuus, lakiosa, perintökaari

Sisällys

Suosiolahjasäännöksen yhdenvertaisuuden tavoite ja suosimistarkoitus	IV
Lähteet.....	IV
Lyhenteet.....	VIII
1 Aluksi	1
1.1 Johdanto.....	1
1.2 Tutkimuskysymykset ja -aineistot	3
1.3 Metodit ja työn rakenne	6
2 Suosiolahjan tunnusmerkistö ja yhdenvertaisuus	8
2.1 Suosiolahjaolettamasta vapaaseen todistusharkintaan.....	8
2.2 Pääasiallisen tarkoituksen kompleksisuus	10
2.3 Lahjanluonteisuuden rajat.....	14
3 Suosimistarkoituksen ja sen puuttumisen osoittavat seikat	17
3.1 Tilanpidon ja asumisen jatkuvuus	17
3.2 Syytinki ja sosiaalinen näkökulma.....	19
3.3 Yrityksen sukupolvenvaihdos.....	22
4 Lopuksi	26
4.1 Yhdenvertaisuus suhteessa muihin arvoihin.....	26
4.2 Suosiolahjasäännöksen tulevaisuus	27

Lähteet

Kirjallisuus

- Aarnio, Aulis, Laintulkinnan teoria – yleisen oikeustieteen oppikirja. WSOY 1989.
- Aarnio, Aulis, Tulkinnan taito – ajatuksia oikeudesta, oikeustieteestä ja yhteiskunnasta. WSOY 2006.
- Aarnio, Aulis – Kangas Urpo, Suomen jäämistöoikeus I. 6. uudistettu painos. Alma Talent Oy 2009.
- Aarnio, Aulis – Saarenpää, Ahti – Santala, Pekka, Maatilan sukupolvenvaihdos. A-tieto 1983.
- Huovila, Mika, Oikeuslähdeoppi ja oikeudellinen argumentaatio rikostuomion perusteluissa s. 13–99, teoksessa Huovila, Mika – Lahti, Raimo – Ojala, Timo (toim.), Rikostuomion perusteleminen. Hakapaino Oy 2005.
- Jonkka, Jaakko, Todistusharkinnasta. Lakimiesliiton kustannus 1993.
- Kangas, Urpo, Kaikella on aikansa. Lakimies 6–7/1998, s. 1079–1088.
- Kangas, Urpo, Lakiosa eilen, tänään ja huomenna. Defensor Legis 4/2004, s. 575–601.
- Kangas, Urpo, Perhevarallisuus oikeus. 3. uudistettu painos. Alma Talent Oy 2018.
- Kangas, Urpo, Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet. 3. uudistettu painos. Talentum Oy 2023.
- Kolehmainen, Antti, Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen. Oikeustiede–Jurisprudentia XLIV:2011, s. 279–330.
- Korpiola, Mia, Lakiosasta luopumassa? Oikeushistoriallinen näkökulma. Lakimies 7–8/2010, s. 1342–1360.
- Lappalainen, Juha, Siviiliprosessioikeus 2. Lakimiesliiton kustannus 2001.
- Lohi, Tapani, Muulle kuin rintaperilliselle annettu suosiolahja. Defensor Legis 1/2017, s. 1–15.
- Lohi, Tapani, Pesänjako, vastike ja lahjansaajan palautusvastuu – lesken antamien lahjojen oikeusvaikutukset PK 3 luvun 3 §:n mukaan. Suomalainen lakimiesyhdistys 2006.
- Mikkola, Tuulikki, Perittävän tekemät lahjoitukset ja niihin liitetyt määräykset – määräämisvallan rajoista ja mahdollisuuksista. Defensor Legis 3/2013, s. 312–325.

- Milanović, Branko, *Capitalism, alone – the future of the system that rules the world*. Harvard University Press 2019.
- Määttä, Tapio – Paso, Mirjami, *Johdatus oikeudellisen ratkaisun teoriaan*. Helsingin yliopisto 2019.
- Niemi, Jyrki – Ahlstedt, Jaana, *Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2013*. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, taloustutkimus 2013.
- Nuotio, Kimmo, *Oikeuslähteet, ”supernormistot” ja ratkaisujen perustelu*, s. 126–152 teoksessa Tala, Jyrki – Wikström, Kauko (toim.), *Oikeus – kulttuuria ja teoriaa*. Juhlakirja Hannu Tolonen. Turun yliopisto 2005.
- Pihlajamäki, Heikki, *Legaalinen todistusteoria Suomessa – mitä se oli?* Lakimies 5/1994, s. 607–626.
- Piketty, Thomas, *On the long-run evolution of inheritance – France 1820–2050*. The Quarterly Journal of Economics 126(3) 2011, s. 1071–1131.
- Qureshi, Zia, *Rising inequality – A major issue of our time*. Brookings 2023.
- Rapola, Marjos, *Uusi lakiosasäännöstö*. Suomalainen lakimiesyhdistys 1951.
- Rautiala, Martti, *Perillisen lakiosa – perintökaaren uusitun 17. luvun selitykset*. Pellervo-seura 1957.
- Rautiala, Martti, *Perintö ja testamentti uuden perintökaaren mukaan*. Suomen lakimiesliitto 1967.
- Saarenpää, Ahti, *Perhe- ja jäämistöoikeus*, s. 380–450 teoksessa Timonen, Pekka (toim.), *Johdatus Suomen oikeusjärjestelmään*. Lakimiesliiton kustannus 1999.
- Saarenpää, Ahti, *Perintö ja jäämistö – jakosäännösten ja jakoon vaikuttavien säännösten tulkintoja*. Pandecta Oy 1994.
- Saarenpää, Ahti, *Tasajaon periaate*. Juridica Ky 1980.
- Salonen, Ville, *Suosiolahja lakiosajärjestelmässä*. Defensor Legis 1/2000, s. 51–60.
- Siltala, Raimo, *Oikeustieteen tieteenteoria*. Suomalainen lakimiesyhdistys 2003.
- Sorvettula, Johanna – Klami, Hannu Tapani – Rahikainen, Marja, *Todistusharkinnan perustelemisesta*. Defensor Legis 69, 1–2/1988, s. 86–101.
- Tuori, Kaarlo, *Kriittinen oikeuspositivismi*. Werner Söderström lakitieto 2000.
- Virolainen, Jyrki, *Lainkäyttö – oikeudenkäynnin perusteet ja lainkäyttöelimet siviili- ja rikosprosessissa*. Lakimiesliiton kustannus 1995.

Väre, Minna, Determinants of farmer retirement and farm succession in Finland.
Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus 2007.

Wilkinson, Richard – Pickett, Kate, The Spirit level – Why greater equality makes
societies stronger. Bloomsbury Press 2010.

Virallislähteet

HE 117/1998 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi perintökaaren 7 luvun 3 ja 5
§:n muuttamisesta.

HE 77/2000 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi perintökaaren 7 luvun
muuttamisesta.

KKO:n lausunto 1941. Korkeimman oikeuden lausunto esitysehdotuksesta
perintölaiksi 1941.

LaVM 18/1950 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksen 37/1948 johdosta.

OM 10/2005. Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä. Perintökaaren
uudistamistarpeet. Lausuntotiivistelmä.

OMTM 6/2004. Oikeusministeriön työryhmämietintö perintökaaren
uudistamistarpeista.

Oikeustapaukset

KKO 1958 II 118

KKO 1964 II 22

KKO 1982 II 74

KKO 1998:114

KKO 2012:96

Itä-Suomen HO 30.5.2000 S 99/89

Muut lähteet

Maatalous- ja puutarhayritysten rakenne 2023 (ennakko). Luonnonvarakeskus Luke
30.11.2023. <https://www.luke.fi/fi/tilastot/maatalous-ja-puutarhayritysten-rakenne/maatalous-ja-puutarhayritysten-rakenne-2023-ennakko> (Luettu
22.4.2024).

Ruoka pyörittää kansantalouden rattaita. Ruokatieto 14.3.2023.

<https://ruokatieto.fi/artikkelit/talous> (Luettu 22.4.2024).

Tukien osuus maatalouden kokonaistuotosta noin kolmanneksen. Maa- ja metsätalousministeriö, Maatalousyksikkö. <https://mmm.fi/maataloustukien-merkitys1> (Luettu 22.4.2024).

Lyhenteet

av.	alaviite
erit.	erityisesti
esim.	esimerkiksi
HE	hallituksen esitys
HO	hovioikeus
KKO	korkein oikeus
ks.	katso
LaVM	lakivaliokunnan mietintö
mm.	muun muassa
OM	oikeusministeriö
OMTM	oikeusministeriön työryhmämietintö
PerVL	perintö- ja lahjaverolaki (378/1940)
PK	perintökaari (40/1965)
vert.	vertaa

1 Aluksi

1.1 Johdanto

Suomessa perittävällä on elinaikanaan merkittävä vapaus vaikuttaa omaisuutensa jakoon laatimalla testamentti sekä antamalla ennakkoperintöä ja lahjoituksia. Perintökaari (PK 40/1965) asettaa kuitenkin rajat sille, minkälainen jäämistön arvoa vähentävä omaisuuden jako on mahdollista. Perintökaaren 7 luvussa määritellyllä lakiosaoikeudella turvataan rintaperillisen oikeus lakiosaan perintöosasta. Lakiosa vastaa puolta perillisen lakimääräisen perimysjärjestyksen mukaan tulevasta perintöosan arvosta.¹ Rintaperillisten oikeutta lakiosiinsa suojataan lakiosa- ja ennakkoperintösäännösten sisältyvällä tasausmenettelyllä. Tätä tasausmenettelyä voidaan soveltaa silloin, kun perittävä on tehnyt jäämistön suuruutta vähentäneitä lahjanluonteisia oikeustoimia, jotka heikentävät perillisen asemaa.²

PK 7:3.3:n suosiolahjasäännöksen mukaan kuolinpesän varoihin on lisättävä lakiosan suuruutta määriteltäessä perittävän elinaikanaan antaman lahjan arvo, jos sillä on ilmeisesti tarkoitettu suosia sen saajaa lakiosaan oikeutetun perillisen vahingoksi, jollei erityisiä vastasyitä ilmene. Suosiolahja on siis perittävän elinaikanaan jälkeläiselleen tai jälkeläisen puolisolle antama lahja, jonka pääasiallisena tarkoituksena on ollut suosia lahjan saajaa rintaperillisten vahingoksi.³ Suosiolahjasäännöksestä johtuen lakiosien suuruuteen voivat vaikuttaa perittävän netto-omaisuuden (reaalinen jäämistö) lisäksi hänen tekemänsä lahjoitukset tai lahjanluonteiset luovutukset.⁴ Lisäksi lakiosaoikeutta vahvistaa perillisen mahdollisuus vaatia lakiosan täydentämistä kanteella sellaisissa tapauksissa, joissa jäämistöomaisuus ei ole riittävä lakiosan täyttämiseen (PK 7:10). Täydennyskanteen tarve voi ajankohtaistua esimerkiksi tilanteessa, jossa perittävän tekemän lahjoituksen katsotaan hänen kuolemansa jälkeen täyttävän

¹ Lakiosan laskennallisista tavoista ks. Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 848–849. Aarnio ja Kangas kuitenkin huomauttavat, ettei perintökaari tai muu lainsäädäntö estä perittävää testamenttaamasta koko omaisuuttaan, mukaan lukien lakiosia, mutta lakiosajärjestelmä rajaa sitä, missä laajuudessa testamentti voidaan panna täytäntöön.

² Tasausmenettelystä ja perillisten asemasta ks. esim. Saarenpää: Tasajaon periaate s. 128.

³ Ks. tarkemmin perittävän tarkoituksen tulkinnasta ja osoittamisesta Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen, erit. s. 317–318. Aihtetta käsitellään myös työn 2.2 luvussa.

⁴ PK 7:3.3:n mukaan suosiolahjan lisäksi myös ennakkoperintö ja testamenttiin rinnastuva lahja voidaan ottaa huomioon lakiosien lisäyserinä. PK 7:4:ssä mahdollistetaan myös ylisuurten henkivakuutusmaksujen huomioiminen.

suosiolahjan kriteerit, jolloin lakiosien suuruus kasvaa, mutta reaalin jäämistö ei ole riittävä kattamaan lakiosia.⁵

Suosiolahjasääntelyn taustalla on ajatus perillisten yhdenvertaisuudesta – Ahti Saarenpää onkin kuvannut sääntelyä ytimekkäästi tasajaon tehonyrkiksi. Tasajaon periaatetta on pidetty yhtenä kotimaisen jäämistöoikeuden keskeisimpänä periaatteena, joka ilmentää suomalaisten käsitystä oikeudenmukaisuudesta. Suosiolahjasääntelyllä on pyritty varmistamaan se, ettei varallisuus kasaudu harvoille ihmisille ja että edellisten sukupolvien saavuttama vauraus parantaisi myös seuraavien polvien sosiaalisia edellytyksiä.⁶ Tavoite kohdella perillisiä tasapuolisesti juontuu roomalaiseen jäämistöoikeuteen sisältyvästä yhdenvertaisuuden ideologiasta, joka rantautui Suomeen 1800-luvulla saksalaisen ja pohjoismaisen perheiden yhteisöllisyyttä korostaneen aatteen mukana. Suomen lainsäädäntöön perillisten oikeus lakiosaan otettiin vasta vuonna 1951, vaikka sen historia osana perintö- ja testamenttioikeuttamme on selvästi pidempi. Tasajaon ideaali on ilmennyt ennen kaikkea suhtautumisessamme sukulaisuussuhteisiin, mutta myös siinä, miten taloudellisia resursseja on voitu siirtää seuraaville sukupolville.⁷ Toisaalta nykyinenkään lakiosajärjestelmä suosiolahjasääntelyineen ei tarkoita, että rintaperilliset saisivat samansuuruisen perinnön, vaan, kuten Antti Kolehmainen toteaa, sillä vain pyritään huolehtimaan heidän keskinäisestä vähimmäistasa-arvoisuudestaan.⁸

Yhdenvertaisuuden ideaalin painotus lakiosa- ja samalla suosiolahjatulkinnoina ei ole kuitenkaan itsestään selvää, vaan sen asemaa on kyseenalaistettu niin oikeusoppineiden keskusteluissa kuin lainvalmisteluasiakirjoissakin etenkin 1990-luvulta lähtien.⁹ Keskustelu kulminoituu yhdenvertaisen perinnönjaon sääntelyn tarpeellisuuteen nykyaikana suhteessa yksilön määräämisvaltaan omasta omaisuudestaan. Lakiosa- ja suosiolahjasääntely ei järjestelmää kritisoivien Urpo Kankaan ja Ville Salosen mielestä vastaa nykyisen yhteiskunnan

⁵ Täydennyskanteesta ks. esim. Saarenpää: Tasajaon periaate s. 342 ja Kangas: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet s. 655–657. Täydennyskanteista ja lakiosasuojasta 1990-luvulla ks. Salonen: Suosiolahja lakiosajärjestelmässä s. 51–60.

⁶ Saarenpää: Perintö ja jäämistö – jakosäännösten ja jakoon vaikuttavien säännösten tulkintoja s. 13 ja 186. Ks. tarkemmin siitä, miten tasapuolinen perinnönjako vähentää varallisuuseroja yhteiskunnassa Piketty: On the long-run evolution of inheritance – France 1820–2050.

⁷ Korpiola: Lakiosasta luopumassa? Oikeushistoriallinen näkökulma s. 1342–1360. Ks. erit. s. 1357–1359.

⁸ Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 320.

⁹ Keskustelun alkusysäyksenä voi pitää vuoden 1998 lakimuutosehdotusta HE 117/1998 vp laiksi perintökaaren 7 luvun 3 ja 5 §:n muuttamisesta, jota ei hyväksytty toisin kuin kaksi vuotta myöhempää ehdotusta HE 77/2000 vp laiksi perintökaaren 7 luvun muuttamisesta. Ks. myös Oikeusministeriö, työryhmämietintöjä 2004:6, Perintökaaren uudistamistarpeet. Lakiosa- ja suosiolahjasääntelystä luopumista tai sen heikentämistä on kannattanut mm. Urpo Kangas ja Ville Salonen. Ks. Kangas: Kaikella on aikansa s. 1079–1088, Kangas: Lakiosa eilen, tänään ja huomenna s. 575–601 sekä Salonen: Suosiolahja lakiosajärjestelmässä s. 51–60.

tarpeita muun muassa perillisten sosiaalisten tarpeiden muututtua: perilliset ovat keskimäärin jo yli 45-vuotiaita perinnönjaon hetkellä, eivätkä lapsiperillisetkään ole enää entiseen tapaan riippuvaisia perinnöstä sosiaalisena tukena yhteiskunnan tukijärjestelmien muututtua. Lapsien vähimmäisperinnön takaavan sääntelyn ei nähdä palvelevan nykyaikaa myöskään siksi, että perinteisen ydinperhekäsityksen rinnalle on tullut uusia perhemuotoja.¹⁰ Yksilön autonomian korostamiseen kytkeytyy myös neoklassisen taloustieteen näkökulma siitä, että mahdollisimman suuri valinnanvapaus takaa vapaan markkinatalouden kannalta parhaan lopputuloksen. Ajatusmallin kannattajien mielestä lakiosasääntely heikentää markkinoiden tehokasta kilpailua.¹¹ Lakiosajärjestelmää puolustavat sen sijaan ovat nähneet suosiolahjasääntelyä kritisoivan keskustelun osana laajempaa perheoikeuden individualisoitumista ja pyrkimyksiä tukea vahvemmin elinkeinoelämän tarpeita yhdenvertaisuuden arvon kustannuksella.¹²

1.2 Tutkimuskysymykset ja -aineistot

Tarkastelen työssäni lakiosasääntelyyn sisältyvän suosiolahjasäännöksen tulkintaa korkeimman oikeuden ratkaisuissa ja oikeuskirjallisuudessa. Näkökulmani keskiössä on suosiolahjasäännöksen tavoitteena oleva rintaperillisten yhdenvertaisuuden ideaali. Säännöksen tavoitteesta kertovaa lainvalmisteluaineistoa ei ole olemassa runsaasti, koska suosiolahjasäännös sisällytettiin lakiosauudistukseen lyhyellä valmistelulla. Lainvalmisteluaineistoista käy kuitenkin ilmi, että säännös haluttiin sisällyttää lakiosasääntelyyn, jotta rintaperillisten oikeus lakiosaan olisi turvattu siitä huolimatta, että perittävä määräisi testamentissaan tai lahjakirjassaan, ettei lakiosaa uhkaava lahja ole ennakkoperintöä.¹³ Kyseessä on siis rintaperillisten lakiosaoikeuden ja samalla tasapuolisuuden varmistava säännös. Yhdenvertaisuuden onkin nähty olevan paitsi suosiolahjasäännöksen myös laajemmin perintöoikeuden kantava periaate.¹⁴ Koska suosiolahjasäännöksen tarpeellisuudesta

¹⁰ Kangas: Perinnöt ja testamentit s. 91; Salonen: Suosiolahja lakiosajärjestelmässä s. 59.

¹¹ Kangas: Lakiosa eilen, tänään ja huomenna s. 598. Vrt. Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 318–321 ja Korpiola: Lakiosasta luopumassa? Oikeushistoriallinen näkökulma s. 1342–1345.

¹² Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 319; Korpiola: Lakiosasta luopumassa? Oikeushistoriallinen näkökulma s. 1357. Myös Kolehmainen kannattaa suosiolahjasäännöksen tunnusmerkistön tarkentamista.

¹³ Lakivaliokunnan mietintö 1950:18, s. 4 ja mietinnön liitteenä oleva KKO:n lausunto 1941, s. 16. Ks. myös Rapola: Uusi lakiosasäännöstö s. 30. Oikeusvertailustakaan ei ole apua suosiolahjan käsitteen tulkintaan, koska suosiolahja on vain suomalaiselle oikeusjärjestelmälle tyypillinen piirre. Ks. oikeusvertailusta Lohi: Muulle kuin rintaperilliselle annettu suosiolahja s. 1–2.

¹⁴ Saarenpää: Tasajaon periaate s. 13.

käydään yhä keskustelua, on perusteltua tarkastella, millaisissa tilanteissa ja miten säännöstä on tulkittu suhteessa sen tavoitteeseen ja muihin arvoihin.

Tutkielmani tutkimuskysymyksiä ovat

1. Miten suosiolahjasäännöksen tulkinnassa huomioidaan säännöksen tavoitteena oleva rintaperillisten yhdenvertaisuus?
2. Minkälaisen seikkojen korkein oikeus katsoo osoittavan perittävän suosimistarkoitusta tai sen puuttumista? Mitä arvoja näiden seikkojen taustalla on?

Ensimmäinen kysymys läpäisee koko työn: vastaan siihen tarkastelemalla sekä suosiolahjasäännöksen prosessuaalista ulottuvuutta että suosiolahjan tunnusmerkistön ominaisuuksia ja ongelmallisuuksia. Yhdenvertaisuuden tavoitteen asema ilmenee myös tilanteissa, joissa tarkastelen yksityiskohtaisemmin ennakkoratkaisuja ja niissä esitettyjä suosimistarkoituksen olemassaoloa koskevia perusteluja. Tutkimuskysymyksiä ei voikaan käsitellä täysin itsenäisinä, vaan ne linkittyvät läpi tutkielman toisiinsa. Korkeimman oikeuden ratkaisuihin sisältyvä oikeudellinen punninta suosimistarkoitusta tai sen puuttumista osoittavien seikkojen välillä paljastaa paitsi sen, miten tärkeäksi lakiosaperillisten tasapuolisuus nähdään myös sen, mitkä muut periaatteet ja oikeudet arvotetaan yhdenvertaisuuttakin korkeammalle.

Suosiolahjasäännöksen ilmentämän suosiolahjan tunnusmerkistön tarkastelu on haastavaa säännöksen suhteellisen avoimuuden takia. Suosiolahjasäännöksen sanamuoto ei anna yksiselitteistä vastausta siihen, minkälaisia luovutuksen ja luovutusolosuhteiden tulisi olla, jotta kyseessä olisi suosiolahja. Lisäksi on epäselvää, miten lahjanantajan tarkoitusperää tulisi mitata, jotta suosiolahjan tunnusmerkkinä oleva suosimistarkoitus täytyisi. Suosimistarkoituksen selvittäminen on hankalaa, koska sillä viitataan subjektiiviseen tarkoitukseen, jota on vaikeaa jollei mahdotonta selvittää henkilön kuoltua.¹⁵ Myös korkein oikeus on ottanut kantaa suosimistarkoituksen ongelmallisuuteen suosiolahjan tunnusmerkkinä: lausunnon mukaan suosimistarkoitus on vaikeasti näytettävissä oleva tunnusmerkki, joka nojaa liian paljon lahjanantajan subjektiiviseen tarkoitukseen.¹⁶

¹⁵ Ks. suosiolahjan tunnusmerkistön ongelmallisuudesta Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 284 tai Lohi: Muulle kuin rintaperilliselle annettu suosiolahja s. 3–5.

¹⁶ Korkeimman oikeuden lausunto lakivaliokunnan mietinnön johdosta 1949, s. 16 ja 26.

Tarkastelen pääasiassa korkeimman oikeuden suosiolahjasäännöstä käsitteleviä ennakkoratkaisuja ja säännöksen tarkoituksen mukaista tulkintaa. Korkeimman oikeuden ratkaisut ja lainsäätäjän tarkoitus¹⁷ ovat Aulis Aarnion 1980-luvulla kehittämän ja 2000-luvulla ajantasaistaman staattisen oikeuslähdeopin mukaan heikosti velvoittavia oikeuslähteitä. Säädökset ja maan tapa¹⁸ lukeutuvat sen sijaan vahvasti velvoittaviin lähteisiin. Heikosti velvoittavuus merkitsee oikeuslähteiden ohjausinformatiivisuutta lainkäyttöjärjestelmän sisällä: ne eivät juridisesti sido tuomioistuinta, mutta niitä voi käyttää vahvasti velvoittavan oikeuslähteen rinnalla ratkaisun perusteena. Vahvasti velvoittavien oikeuslähteiden asema perustuu siihen, että esimerkiksi tuomioistuimen on perustettava ratkaisunsa niiden varaan, jotta ratkaisu pitää korkeammissa oikeusasteissa eikä tuomaria uhkaa virkarikossyyte. Sallittuja oikeuslähteitä ovat puolestaan muun muassa oikeustiede ja oikeushistorialliset ja -vertailevat argumentit.¹⁹

Staattisen oikeuslähdeopin ansiot voimassa olevan oikeuden määrittelyn apuna tunnustetaan yhä laajasti, vaikka teorian ajantasaisuudesta ja tarpeellisuudestakin on sittemmin käyty runsaasti keskustelua.²⁰ Siltalan dynaamisessa oikeuslähdeopissa onkin painotettu etenkin oikeusperiaatteiden ja niitä ilmentävien perustuslain ja ihmisoikeussopimusten keskeistä asemaa, koska niiden nähdään olevan oikeuslähdeopin ja oikeuslähteiden velvoittavuuden taustalla. Oikeuslähteiden etusijajärjestystä ei voi pitää täysin kiinteänä, vaan se vaihtelee lähteiden ja ratkaisuperusteiden sisällöllisen velvoittavuuden ja argumentaation mukaan.²¹

¹⁷ Lainsäätäjän tarkoituksen tunteminen edellyttää lainvalmisteluaineiston tuntemista, minkä takia lainvalmisteluaineisto luokitellaan heikosti velvoittavaksi oikeuslähteeksi ikään kuin lainsäätäjän tarkoituksen synonyyminä. Aarnio erottelee lain tarkoituksen mukaisen tulkinnan 1) historialliseen (subjektiiviseen) tarkoitukseen, joka oli säädöksen antamisen perusteena, 2) lain ratioon (objektiivinen tarkoitus), joka annetaan tulkintahetkellä ja 3) hypoteettiseen tarkoitukseen, joka lainsäätäjällä oletetaan olleen, jos tietty asiantila olisi tiedostettu säätämishetkellä. Aarnio: Laintulkinnan teoria – yleisen oikeustieteen oppikirja s. 220. Aarnio: Tulkinnan taito – ajatuksia oikeudesta, oikeustieteestä ja yhteiskunnasta s. 299–300. Keskityn työssäni historialliseen tulkintaan.

¹⁸ Aarnio on sisällyttänyt myös kansainväliset sopimukset ja EU-oikeuden vahvasti velvoittaviin oikeuslähteisiin päivitytyssä lähdeopissaan. Ks. Aarnio: Tulkinnan taito – ajatuksia oikeudesta, oikeustieteestä ja yhteiskunnasta s. 295. Maan tapaa osana vahvasti velvoittavia oikeuslähteistä on myöhemmin kritisoitu. Ks. esim. Tuori: Kriittinen oikeuspositivismi s. 6 ja 175; Huovila: Oikeuslähdeoppi ja oikeudellinen argumentaatio rikostuomion perusteluissa s. 24 sekä Siltala: Oikeustieteen tieteenteoria s. 273–4. Myös Aarnio tunnistaa maan tavan luokittelun problemaattisuuden, ks. Aarnio: Laintulkinnan teoria – yleisen oikeustieteen oppikirja s. 219.

¹⁹ Aarnio: Laintulkinnan teoria – yleisen oikeustieteen oppikirja, erit. s. 97–111.

²⁰ Kriittikistä ks. esim. Määttä – Paso: Johdatus oikeudellisen ratkaisun teoriaan s. 17 sekä Nuotio: Oikeuslähteet, ”supernormistot” ja ratkaisujen perustelu s. 128–133.

²¹ Dynaamisesta oikeuslähdeopista Siltala: Oikeustieteen tieteenteoria s. 199–203. Ks. oikeuslähteiden muodollisesta ja sisällöllisestä velvoittavuudesta myös Huovila: Oikeuslähdeoppi ja oikeudellinen argumentaatio rikostuomion perusteluissa s. 22–27.

Ennakkoratkaisut nähdäänkin käytännössä usein jopa vahvasti velvoittavina oikeuslähteinä, jos niiden ratkaisujen tueksi on esitetty vakuuttavia ja hyväksytyjä perusteluja.²² Ennakkoratkaisujen yleistä soveltuvuutta rasittaa kuitenkin niiden tapauskohtaisuus. Myös tarkastelemani suosiolahjasäännöstä soveltavat ennakkotapaukset ovat korostuneen tapaussidonnaisia, mikä hankaloittaa niiden pohjalta tehtäviä yleistyksiä. Oikeustapausaineiston tapauskohtaisuus korostaa oikeusperiaatteiden, reaalisen argumentaation ja oikeustieteen merkitystä, jotka puolestaan ovat selkeästi sidoksissa harkitsijan arvostuksiin.²³ Tämä oikeustapauksissa ilmenevä arvosidonnaisuus toisaalta tarjoaa tutkielmalleni hedelmällisen lähtökohdan.

1.3 Metodit ja työn rakenne

Käytän tutkimusmetodinani lainoppia, jonka avulla tarkastellaan voimassa olevaa oikeutta. Lainoppi on oikeudellista argumentaatiota eli oikeussääntöjen tulkintaa ja oikeusperiaatteiden ja prejudikaattinormien punnintaa. Sen avulla myös määritellään oikeusnormien keskinäisiä suhteita eli systematisoidaan oikeussääntöjä ja osin myös muita oikeusnormeja. Lainopin metodia onkin kuvattu niin oikeudellista argumentaatiota kuin oikeussääntöjen systematisointia ohjaavien metatason sääntöjen ja periaatteiden kokonaisuudeksi.²⁴

Oikeudellisen argumentaation tehtävinä voidaan nähdä paitsi oikeussääntöjen tulkinta sekä oikeusperiaatteiden ja ennakkoratkaisuihin sisältyvien oikeusohjeiden systematisointi myös oikeusperiaatteiden ja niitä vastaavien oikeudellisten tulkintaratkaisujen arvosidonnainen punninta ja tasapainottaminen.²⁵ Sen lisäksi, että tulkitsen ja systematisoin prejudikaattiratkaisujen oikeusohjeita, pyrin tutkielmassani myös huomioimaan niiden takana olevat arvosidonnaisuudet suhteessa suosiolahjasäännöksen tarkoitukseen. Tavoitteenani onkin sekä ymmärtää paremmin suosiolahjasäännöksen tulkintaa että huomioida, minkälaisia arvojen välistä punnintaa tuomioistuinten käyttämä oikeudellinen ratkaisuharkinta sisältää.

Hyödynnän työssäni teleologista tulkintaperustetta eli tavoitteellista laintulkintametodia, jonka mukaan lakia tulisi tulkita sen tarkoituksen mukaisesti. Teleologisessa tulkinnassa selvitetään, minkälaisia tavoitteita tai arvoja tarkastellulla säännöksellä pyritään edistämään ja tutkitaan,

²² Siltala: Oikeustieteen tieteenteoria s. 199–203.

²³ Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 285. Ks. ratkaisujen tapauskohtaisuudesta myös Mikkola: Perittävän tekemät lahjoitukset ja niihin liitetyt määräykset s. 317.

²⁴ Siltala: Oikeustieteen tieteenteoria s. 502

²⁵ Siltala: Oikeustieteen tieteenteoria s. 502. Ks. tulkintaratkaisusta myös Aarnio: Laintulkinnan teoria – yleisen oikeustieteen oppikirja s. 301.

miten säännöstä tulisi tulkita, jotta lainsäädännön taustalla olevat tavoitteet tai arvot toteutuisivat.²⁶ Tarkastelenkin suosiolahjasäännöksen tulkintaa teleologisen tulkintaperusteen mukaisesti lainsäätäjän tarkoituksen eli rintaperillisten yhdenvertaisuuden näkökulmasta.

Luvussa kaksi avaan suosiolahjan tunnusmerkistön ominaisuuksia ja pohdin siihen liittyviä ongelmallisuuksia etenkin suhteessa yhdenvertaisuuden tavoitteeseen. Ensimmäisessä alaluvussa selvitän, miten suosiolahjasäännöksen tunnusmerkistön olemassaolo on aiemmin pyritty osoittamaan suosiolahjaolettaman (suosimisolettama) avulla ja miten se eroaa nykyisin käytetystä vapaasta todistusharkinnasta ja kokonaisarviointista. Seuraavissa alaluvuissa selvitän, millä tavoin suosiolahjan tunnusmerkistöön kuuluvat pääasiallisen tarkoituksen (luku 2.2) ja luovutuksen lahjanluonteisuuden (luku 2.3) käsitteet ovat kompleksisia ja miten ne osaltaan takaavat perillisten yhdenvertaisuutta ja mahdollisesti muita oikeuksia.

Luvussa kolme keskityn tarkemmin ennakkotapausten tarkasteluun ja selvitän, minkälaisia seikkoja ennen kaikkea perittävän pääasiallista tarkoitusta koskevassa harkinnassa on painotettu. Ryhmittelen oikeustapauksissa ja oikeuskirjallisuudessa yleisimmin toistuvien suosimistarkoituksen puuttumista osoittavat seikat (vastatosiseikat) kolmeen temaattiseen alalukuun: tilanpito ja tilan asuttuna pitäminen (luku 3.1), syytinki ja sosiaaliset oikeudet (luku 3.2) ja yrityksen toiminnan jatkaminen (luku 3.3). Tarkastelen samalla, minkälaisia arvoja esitetyt vastatosiseikat ilmentävät ja miten ne suhteutuvat yhdenvertaisuuden tavoitteeseen. Lopuksi kokoan tasajaon periaatetta ja mahdollisia muita arvoja koskevat havaintoni yhteen ja pohdin, onko suosiolahjasäännös tulevaisuudessa enää tarpeellinen.

²⁶ Virolainen, Jyrki: Lainkäyttö s. 187.

2 Suosiolahjan tunnusmerkistö ja yhdenvertaisuus

2.1 Suosiolahjaolettamasta vapaaseen todistusharkintaan

Tavasta, jolla suosiolahjan olemassaoloa on tuomioistuimissa tarkasteltu, on käyty jonkin verran keskustelua oikeuskirjallisuudessa. Suosiolahjasäännös ei anna vastausta siihen, miten todistustaakka ja näyttökynnys tulisi asettaa suosiolahjan olemassaoloa tarkasteltaessa, minkä takia ratkaisua on etsitty oikeuskäytännön lisäksi muun muassa oikeusperiaatteista. Suosiolahjaa koskevassa oikeuskäytännössä on aiemmin käytetty niin kutsuttua suosiolahjaolettamaa tai suosimisolettamaa, joka itsessään on riittänyt osoittamaan, että luovutuksen tarkoituksena on ollut suosia lahjansaajaa.²⁷

Suosiolahjaolettama syntyy, kun perittävä antaa PK 7:3.3:n mukaisesti läheiselleen lahjan, jonka ei katsota olevan ennakkoperintöä esimerkiksi lahjakirjassa olevan maininnan takia. Esimerkiksi suosiolahjaa koskevassa ratkaisussa KKO 1998:114 käytettiin termiä ”suosimisolettama”, jonka kumoamiseksi tarkasteltiin vastaajan esittämiä vastasyitä²⁸. Ajatustavan lähtökohtana on perittävän halu kohdella perillisiä tasa-arvoisesti, mikä kytkeytyy perintökaaren taustalla olevaan yhdenvertaisuuden tavoitteeseen. Sen kumoutuminen lahjan antamisella synnyttää puolestaan ennakkoperintöolettaman vastaisen olettaman suosiolahjan olemassaolosta.²⁹

Juha Lappalainen avaa, että suosiolahjaolettamassa on kyse niin sanotusta faktisesta presumptiosta, jossa päätellään todistusaiheen olemassaolosta eli saannon lahjanluonteisuudesta se, että todistettava seikka eli suosiolahja on todennäköisesti olemassa.³⁰ Saarenpää toteaaakin, että suosiolahjaolettamassa ajatellaan turhan monimutkaisesti: ensin todetaan lahjanluonteisuuden synnyttävän oletuksen suosimisesta ja sen jälkeen vedotaan

²⁷ Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 305. Ks. myös Sorvettula – Klami – Rahikainen: Todistusharkinnan perustelemisesta s. 97.

²⁸ Myös vastasyiden käyttämistä suosiolahjan tarkastelun yhteydessä on kritisoitu. Saarenpään mukaan vastasyyt koskevat vain testamenttiin rinnastuvaa lahjaa, jossa lahjan arviointi tehdään toisin. Saarenpää: Tasajaon periaate s. 333–334. Rautiala on kuitenkin nähnyt vastasyiden olevan osa myös suosiolahjaan liittyvää todistusharkintaa. Rautiala teoksissaan Perillisen lakiosa – perintökaaren uusitun 17. luvun selitykset s. 73–74 ja Perintö ja testamentti uuden perintökaaren mukaan s. 129. Kolehmaisen mukaan vastasyiden sijaan tulisi puhua vastatosiseikoista. Tällöin esimerkiksi lahjansaajan velvollisuus pitää huolta perittävästä on vastatosiseikka, josta seuraa, ettei pääasiallista suosimistarkoitusta katsota toteennäytetyksi, vaikka kyseessä olisi merkittävän suuruinen lahja. Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 290, av. 18. Vastatosiseikoista siviiliprosessissa ks. tarkemmin Lappalainen: Siviiliprosessioikeus 2, s. 308. Käytän itse termiä vastatosiseikka.

²⁹ Saarenpää: Tasajaon periaate s. 327.

³⁰ Lappalainen: Siviiliprosessioikeus 2, s. 144.

vastasyihin, jotka osoittavat, ettei kyseessä ole suosiminen. Tätä negaation kautta ajattelua hän kutsuu ajatukselliseksi tyhjäkäynniksi.³¹ Lahjan antamisen synnyttämää olettaa suosiolahjasta on kritisoitu myös siksi, ettei edes se, että lahjansaaja tulee lahjoituksen takia suosituksi, tarkoita automaattisesti kyseessä olevan suosiolahja.³² Suosiolahjaolettaman on nähty olevan jääne legaalista eli lakisäänteisestä todistusteoriasta, jossa tuomioistuin oli sidottu todisteiden näyttöarvoa määrittäviin säännöksiin. Sidotussa todistusteoriassa lain edellyttämää täyttä näyttöä ei välttämättä vaadittu juuri faktisen presumption takia.³³

Nykyään käytetyssä vapaassa todistusharkinnassa, jossa tuomioistuin voi vapaasti harkita, minkälainen esitetyn näytön todistusarvo on, suosiolahjaolettamaa ei tulisi käyttää entiseen tapaan. Faktisen presumption sijaan painoarvoa tulisi antaa sille, millainen näyttöarvo todistustositseikoille, kuten luovutuksen kohteen käyvälle arvolle tai lahjanantajan tarkoitusta osoittavalle lahjakirjalle tai testamentille, annetaan. Vapaassa todistusharkinnassa on lähtökohtana, että kantaja, joka väittää perillisen tai hänen puolisonsa saaneen suosiolahjan, esittää riittävää näyttöä väitteensä tueksi. Lisäksi tuomioistuimen ratkaisun tulisi suosiolahjan olemassaoloa koskevassa arvioinnissa perustua kokonaisuutena lahjanluonteisen vain luovutuksen synnyttämän suosimisolettaman tai sen kumoavan yksittäisen vastasyyn sijaan.³⁴

Suosimisolettama-termin käytöstä huolimatta tuomioistuin käytti ratkaisussaan KKO 1998:114 myös kokonaisuutena suosimisolettaman kumoavien vastasyiden painoarvoa: perusteluissa todetaan, että ratkaisu perustuu kokonaisarviointiin, jonka perusteella vastasyt eivät riitä kumoamaan suosimisolettamaa. Tuoreemmassa ennakkoratkaisussa KKO 2012:96 korkein oikeus ei enää käyttänyt termiä suosimisolettama, vaan ratkaisussa tarkasteltiin suosimistarkoituksen tai sen puuttumisen osoittavia seikkoja. Suosimistarkoituksen tarkastelu suosimisolettaman sijaan on oikeuskirjallisuudessakin esitetyn nykyään vallitsevan näkemyksen mukainen. Sen sijaan saman tapauksen ollessa käsiteltävänä alemmassa oikeusasteessa hovioikeus nojasi harkintansa ”suosio-olettamalle” ja sen mahdollisesti kumoaville vastasyille. Suosimisolettaman käyttämisestä oikeudellisessa harkinnassa ei siis ollut täysin irtauduttu vielä 2010-luvulla.

³¹ Saarenpää: Tasajaon periaate s. 333–334.

³² Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 878.

³³ Lappalainen: Siviiliprosessioikeus 2 s. 144. Ks. legaalista todistusteoriasta esim. Pihlajamäki: Legaalinen todistusteoria Suomessa – mitä se oli? S. 607–626.

³⁴ Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 304–405, Lappalainen: Siviiliprosessioikeus II s. 144.

Suosimisolettaman käyttäminen kertoo osaltaan vahvasta suosiolahjasäännöksen perillisten yhdenvertaisuuden tavoitteen mukaisesta tulkinnasta. Kun pelkkä lahjanluonteisuus on riittänyt synnyttämään olettaman suosimistarkoituksesta, tasapuolisuuden tavoitteelle on annettu suuri arvo. Sen, että suosimisolettaman käytön sijaan perittävän pääasiallinen suosimistarkoitus selvitetään erillisellä todistelulla, voikin nähdä heikentäneen yhdenvertaisuuden tavoitteen korostunutta asemaa.

Perittävän pääasiallisen tarkoituksen tarkastelu vapaan todistusharkinnan avulla yhdessä kokonaisarvioinnin kanssa kertoo kuitenkin toisen merkittävän oikeudellisen periaatteen, oikeusvarmuuden, vahvistumisesta. Suosimisolettamasta ja yksittäisten todisteiden näyttöarvon tilannekohtaisesta tarkastelusta tulisikin siirtyä yhä selkeämmin vapaaseen todistusharkintaan ja kokonaisarviointiin, jossa yksittäisille seikoille ei useinkaan voida antaa ratkaisevaa merkitystä.³⁵ Suosimisolettaman käyttäminen osana todistusharkintaa voi olla haitallista, koska se hankaloittaa tai jopa harhaanjohtaa vapaata todisteiden harkintaa.³⁶ Samalla on kuitenkin huomioitava, että niin vapaa todistusharkinta kuin kokonaisarviointikin ovat lisänneet tuomioistuinten ratkaisujen tilannesidonnaisuutta, minkä takia on entistä tärkeämpää, että niissä olevat perustelut ovat mahdollisimman yksiselitteisiä ja läpinäkyviä.³⁷

2.2 Pääasiallisen tarkoituksen kompleksisuus

Suosiolahjan tärkeimpänä ulottuvuutena voidaan pitää perittävän suosimistarkoitusta. Jotta suosiolahja on PK 7:3.3:n mukaan mahdollista ottaa laskennallisena lisäyksenä perinnönjaossa huomioon, tulee lahjanantajan tarkoituksena olla ollut lahjansaajan suosiminen lakiosaperillisen vahingoksi. Suosimistarkoituksen todentaminen on kuitenkin kompleksista ja edellyttää useiden näkökulmien huomioimista. Erityisen haasteelliseksi suosimistarkoituksen olemassaolon selvittämisen tekee se, että kyse on lahjanantajan subjektiivisesta tahtotilasta, mitä on lähes mahdoton tietää perittävän kuoltua. Oikeuskirjallisuudessa on lisäksi pohdittu, minkälainen painoarvo lahjanantajan määräysvallalle tai lahjansaajan edulle tulisi antaa suhteessa perillisten yhdenvertaisuuteen. Kysymykseen on otettava kanta viimeistään siinä vaiheessa, kun päätetään, miten korkealle suosimistarkoituksen näyttökynnys asetetaan.³⁸

³⁵ Sorvettula – Klami – Rahikainen: Todistusharkinnan perustelemisesta s. 97.

³⁶ Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 304–305; Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 876.

³⁷ Jonkka: Todistusharkinnasta s. 50.

³⁸ Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 285–286.

Saarenpään mielestä oikeustapaukset ja lain sanamuoto osoittavat, ettei suosimistarkoitusta tarvitse välttämättä lainkaan näyttää toteen. Hän yhtyy aiempaan subjektiivisuuden kritiikkiin ja toteaa, ettei vaikeasti näytettävissä olevaa suosimistarkoitusta tarvitse osoittaa, jollei suosimisolettemaa pyritä kokonaisharkinnalla kumoamaan.³⁹ Aarnio ja Kangas puolestaan tulkitsevat suosiolahjasäännöksen sanamuotoa toisin ja toteavat, että juuri suosimistarkoituksen tulisi olla todistelun kohteena.⁴⁰ Nykyisen vallitsevan kannan mukaan suosimistarkoitus tulisi selvittää tuomioistuimessa erillisenä todistelukysymyksenä, kun taas aiemmin oikeudellisen harkinnan lähtökohtana olivat suosiolahjaolettama ja sen kumoavat vastasyyt.⁴¹

Suosimistarkoitusta ei tulisi päätellä vain siitä, että perittävä on antanut perilliselle tai tämän puolisolle merkittävän lahjan, joka on antanut hänelle sellaista taloudellista hyötyä, jota muut lakiosaperilliset eivät ole saaneet.⁴² Myös suosimistarkoituksen päättelemineen perustuu kokonaisharkintaan, johon vaikuttavat muutkin luovutukseen liittyvät olosuhteet. Lisäksi suosimistarkoitus on vain yksi suosiolahjan tunnusmerkeistä. Tuomioistuimen liika keskittyminen suosimistarkoitukseen voikin yksinkertaistaa liikaa tilannetta ja johtaa suosiolahjan tunnusmerkistön olemassaoloa koskevaa arviointia harhaan. Pelkän suosimistarkoituksen selvittämisen sijaan perittävän tarkoitusperiä tulisi tarkastella laajemmasta näkökulmasta: ratkaisevaa tulisi olla sen, mikä oli perittävän pääasiallinen tarkoitus, suosiminen vai jokin muu.⁴³

Perittävän subjektiivisia tarkoitusperiä on mahdollista selvittää esimerkiksi lahjakirjasta tai testamentista. Asiakirjat on kuitenkin usein laadittu kaavamaisesti, minkä takia ne eivät välttämättä riitä valaisemaan, miksi luovutus on tehty. Suosiolahjariidoiltakin välttymisen takia olisi tärkeää, että perittävä perustelisi tarkoituksensa ja tavoitteensa asiakirjoihin riittävän yksityiskohtaisesti.⁴⁴ Perittävän tarkoitusperien selvittämiseen vaikuttavat lisäksi muut objektiiviset tosiseikat ja luovutukseen liittyvät olosuhteet, kuten vastikkeen arvo, lahjan kohde tai lahjansaajan toiminta. Lahjoittajan motiivit voivat selvittää myös erillisestä luovutuksen

³⁹ Saarenpää: Tasajaon periaate s. 327–328. Ks. subjektiivisuuden kritiikistä myös Rautiala: Perillisen lakiosa – perintökaaren uusitun 17. luvun selitykset s. 73.

⁴⁰ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 476.

⁴¹ Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 288–299; Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 476; Lohi: Muulle kuin rintaperilliselle annettu suosiolahja s. 5. Lohi tosin käyttää termiä ”suosimisolettama” tarkastellessaan perittävän suosimistarkoituksen tunnusmerkistön täyttymistä. Kyse on siis eri asiasta kuin lahjanluonteisuuden synnyttämästä suosimisolettamasta.

⁴² Ks. esim. Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 878; Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 288.

⁴³ Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 298.

⁴⁴ Mikkola: Perittävän tekemät lahjoitukset ja niihin liitetyt määräykset, erit. s. 323.

yhteydessä laaditusta sopimuksesta, jolla hän on esimerkiksi pyrkinyt turvaamaan omat vanhuudenpäivänsä (syytinki) tai tasaamaan lahjoituksen aiheuttamaa taloudellista eriarvoisuutta perillisten kesken (sisarosuuksien maksaminen).⁴⁵

Subjekttiivisten tarkoituserien selvittämisestä tekee haasteellista myös se, etteivät ihmiset läheskään aina toimi rationaalisesti. Huolimatta siitä, että perittävä laatii esimerkiksi testamentin ja tekee tarkoituksellista jäämistösunnittelua, ei hän aina pysty tekemään oman tahtonsa kannalta parasta mahdollista asiakirjaa. Hän ei välttämättä tiedä, miten testamentti olisi paras laatia tai häntä on voitu jopa ohjeistaa väärin. Sama epävarmuus perittävän rationaalisuudesta koskee myös lahjan antamista oikeustoimena – lahjanantaja ei ehkä ole pystynyt huomioimaan kaikkia lahjan antamiseen liittyviä oikeudellisia vaikutuksia esimerkiksi lakiosajärjestelmän kannalta.⁴⁶ Suosiolahjasäännöksen onkin ajateltu suojaavan myös perittävää silloin, kun hän ei ole itse tarkoittanut suosia perillistä muiden lakiosan saajien kustannuksella tai on joutunut testamenttia tehdessä painostuksen alaiseksi.⁴⁷

Perittävän erehdys voi koskea myös luovutuksen hintaa: voi olla, ettei hän tiennyt, että luovutettavan kohteen käypä arvo oli selvästi sovittua vastiketta korkeampi.⁴⁸ Toisaalta on mahdollista ja jopa todennäköistä, että perittävä on tehnyt lahjoituksen useista syistä: hänen pääasiallisena motiivinaan on voinut olla oma etu, esimerkiksi oman huolenpidon varmistaminen syytingillä, mutta samalla hän on saattanut haluta suosia lahjansaajaa.⁴⁹ Ihmisen toiminnan taustalla olevien motiivien kompleksisuuden takia onkin tärkeää, että suosiolahjan olemassaoloa tarkasteltaessa selvitetään, mikä lahjanantajan toiminnan pääasiallinen tarkoitus oli. Vaikka perittävän toiminnalle on löydettävissä monia syitä, tulee pääasiallisen tarkoituksen olla lahjansaajan suosiminen, jotta kyseessä voi olla suosiolahja.⁵⁰

Oikeuskirjallisuudessa on nähty ongelmallisena myös se, että oikeuskäytännössä luovutus on suhteellisen usein katsottu suosiolahjaksi, vaikka lahjan antamisen ja perittävän kuoleman

⁴⁵ Ks. esim. Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 288 – 197 ja Mikkola: Perittävän tekemät lahjoitukset ja niihin liitetyt määräykset s. 319, 323–325. Suosimistarkoituksen osoittavista ja kumoavista tosiseikoista tarkemmin luvussa 3.

⁴⁶ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 883; Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 322.

⁴⁷ Saarenpää: Perintö- ja jäämistöoikeus s. 436. Ks. myös Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 323. Vrt. kuitenkin Salonen: Suosiolahja lakiosajärjestelmässä s. 59, av. 33, jossa Salonen huomauttaa testamenttiin rinnastuvan lahjan soveltuvan paremmin esimerkiksi taivuttelun takia tehtyjen luovutusten huomioimiseen.

⁴⁸ Lohi: Pesänjako, vastike ja lahjansaajan palautusvastuu s. 139–140.

⁴⁹ Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 288.

⁵⁰ Ibid. s. 291.

välillä on kulunut pitkä aika.⁵¹ Salosen mukaan jopa 40 prosenttia 1990-luvun kanteista, jotka koskivat 11–15 vuotta ennen perittävän kuolemaa annettuja lahjoja, menestyi eli luovutukset katsottiin suosiolahjoiksi.⁵² Onkin perusteltua kysyä, voidaanko perittävän pääasiallinen tarkoitus selvittää objektiivisesti, kun luovutushetken ja tarkasteluhetken välillä on kulunut esimerkiksi yli kymmenen vuotta. Lisäksi aikarajattomuutta on kritisoitu siitä, että harvat ihmiset tekevät tarkoituksellista jäämistösuunnittelua vuosikymmeniä ennen kuolemaansa.⁵³ Yleinen kanta onkin, että suosiolahjasäännökseen tulisi lisätä kiinteä kymmenen vuoden aikaraja, jotta lahjansaajan oikeusvarmuus ja koko jäämistöjärjestelmän toimivuus paranisi.⁵⁴

Toisaalta suosiolahjan avoin tunnusmerkistö sallii tuomioistuimelle suuremman harkintavallan: ilman tarkkaa aikarajaa tilanteita on mahdollista tarkastella tapauskohtaisesti. Aikarajattomuus sallii paremmin esimerkiksi kohtuussyiden huomioimisen kussakin tilanteessa, vaikka se edellyttää ratkaisulta tarkempia perusteluja.⁵⁵ Ilman ehdotettua kymmenen vuoden rajoitusta suosiolahjasäännös palveleekin parhaiten perillisten yhdenvertaisuuden tavoitetta. On kuitenkin tarpeellista pohtia, voidaanko perillisten lakiosaoikeuden turvaaminen asettaa arvokkaammaksi tavoitteeksi kuin lahjansaajan oikeusturva. Ehkä suosiolahjasäännöksen tasapuolisuuden tavoite toteutuisi riittävästi, vaikka yli kymmenen vuotta ennen perittävän kuolemaa tehtyjä luovutuksia ei voitaisi pitää suosiolahjoina.

Suosiolahjan tunnusmerkistön ytimenä oleva perittävän pääasiallinen suosimistarkoituksen määritelmä on ratkaiseva lakiosaperillisten yhdenvertaisuuden kannalta. Koska perittävä ei voi tyhjentävästi itse määrätä, ettei luovutus ole suosiolahja toisin kuin esimerkiksi ennakkoperinnön kohdalla, suosiolahjariidalle on aina mahdollisuus. Mikäli esimerkiksi lahjakirjassa on erillinen kirjaus, jossa todetaan, ettei luovutus ole ennakkoperintöä, sen katsotaankin pikemmin ilmentävän perittävän suosimistarkoitusta.⁵⁶ Tällaisessa tilanteessa

⁵¹ Näin esim. Rautiala: Perintö ja testamentti uuden perintökaaren mukaan s. 129; Saarenpää: Tasajaon periaate s. 341; Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 845–848.

⁵² Salonen: Suosiolahja lakiosajärjestelmässä s. 55.

⁵³ Ibid s. 58. Salonen nojaa väitteensä siihen, että testamentti tehdään keskimäärin 9 vuotta ennen kuolemaa. Toisaalta maatilän sukupolvenvaihdos on osa jäämistösuunnittelua, ja sukupolvenvaihdos tehdään viimeistään 56–60 vuoden iässä noin 20 vuotta ennen perittävän kuolemaa. Tästä voi päätellä, että jäämistösuunnittelua tehdään kymmeniäkin vuosia ennen kuolemaa. Ks. Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1198 ja sukupolvenvaihdoksiin vaikuttavista tekijöistä, kuten luopumisjärjestelyjen ikäsääntelystä Väre: Determinants of farmer retirement and farm succession in Finland, erit. s. 19–20.

⁵⁴ Esim. Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 873; Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 324; Lohi: Muulle kuin rintaperilliselle annettu suosiolahja s. 6 sekä Salonen: Suosiolahja lakiosajärjestelmässä s. 58.

⁵⁵ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 873.

⁵⁶ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 881.

tarkoituksien selvittäminen kokonaisharkinnan perusteella voi tulla ajankohtaiseksi. Perittävän pääasiallisen tarkoituksen arvioinnissa onkin pohjimmiltaan kyse siitä, minkälainen merkitys hänen omalle tahdolleen ja itsemääräämisoikeudelleen annetaan suhteessa perillisten tasapuolisuuteen.

2.3 Lahjanluonteisuuden rajat

Perittävän pääasiallisen suosimistarkoituksen lisäksi luovutuksen lahjanluonteisuus on ratkaiseva suosiolahjan tunnusmerkki. Lahjanluonteisuutta arvioitaessa hyödynnetään niin kutsuttua käyvän arvon periaatetta. Sen mukaisesti selvitetään, alittaako luovutuksen yhteydessä maksettu vastike riittävästi kohteen käyvän arvon, jotta kyseessä on ainakin osittain lahja.⁵⁷ Jos kohteesta on maksettu täysi vastike, se ei voi olla suosiolahja. Myöskään vähäpätöiset lahjat, joiden lahjoitushetken arvo ei ole merkittävä tai jotka ovat muuten tavanomaisia tai arvoltaan vähäisiä, eivät täytä suosiolahjan edellytyksiä. Samalla vastikkeen suuruus vaikuttaa myös siihen, miten perittävän mahdollista suosimistarkoitusta arvioidaan.⁵⁸

Koska lakiosaoikeuksien toteutumisessa on kyse perinnöstä, jonka arvo mitataan rahana, on luonnollista, että myös maksetun vastikkeen määrää käytetään pääasiallisena kriteerinä luovutuksen lahjanluonteisuutta arvioitaessa. Oikeuskäytännössä on katsottu, että lahjanluonteisuuden raja on noin 70 prosenttia kohteen käyvästä arvosta. Kun maksetun vastikkeen määrä jää rajan alle, kasvaa riski, että luovutus katsotaan lahjanluonteiseksi.⁵⁹ Saarenpää tosin katsoo, että lähisukulaisten välisissä luovutuksissa lahjanluonteisuuden raja voi olla alempanakin.⁶⁰ Maatilakaupoissa on suosiolahjoina pidetyiltä luovutuksilta vaadittu hieman suurempaa lahjan osuutta, jotta todennäköisyys sille, että luovutus on katsottu suosiolahjaksi, on ollut suuri. Maatilan sukupolvenvaihdoksissa vastikkeen on pitänyt olla jopa alle 60 prosenttia käyvästä arvosta, jotta lahjanluonteisuus on ollut todennäköistä.⁶¹

⁵⁷ Saarenpää: Tasajaon periaate s. 350–353.

⁵⁸ Esim. Lohi: Pesänjako, vastike ja lahjansajaan palautusvastuu s. 3; Mikkola: Perittävän tekemät lahjoitukset ja niihin liitetyt määräykset s. 322. Suosiolahjasäännöksen mukaan kohteen arvo määritetään luovutushetken perusteella, jollei olosuhteista johdu muuta. Mikkola onkin esittänyt kritiikkiä ratkaisusta KKO 2012:96, jossa lahja arvotettiin luovutushetken sijaan kuolinhetken mukaan, koska perustelujen mukaan perittävä pystyi luovutuksen jälkeen vaikuttamaan osakkeiden arvoon työpanoksellaan.

⁵⁹ Saarenpää: Tasajaon periaate s. 348. Ks. myös Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 799. Lahjaverotuksessa käyvän hinnan ja vastikkeen välinen erotus katsotaan lahjaksi, kun vastike on enintään $\frac{3}{4}$ käyvästä hinnasta (PerVL 18.3 §). Jäämistöoikeudessa on kuitenkin kyse kokonaisharkinnasta.

⁶⁰ Ibid. s. 351–352.

⁶¹ Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 287.

Korkein oikeus on linjannut ratkaisussaan KKO 1998:114, että kokonaan vastikkeeton tai selvästi alihintainen luovutus on yleensä merkki perittävän suosimistarkoituksesta.⁶² Tapauksessa oli kyse sellaisen tilan luovutuksesta, jonka arvo oli hyvin suuri suhteessa lahjanantajan varallisuuteen. Lahjan antaessaan perittävä mitä luultavimmin siis ymmärsi, että luovutus asettaa lakiosaperilliset lahjansaajaa huonompaan asemaan. Luovutuksen vastikkeettomuuden lisäksi myös siis luovutuksen arvon osuus koko perinnöstä voi kokonaisarvioinnissa vaikuttaa siihen, että tuomioistuin katsoo, että kyseessä on suosiolahja.

Kuitenkaan ratkaisussa KKO 1982 II 74 lakiosan täydennyskanne ei menestynyt, vaikka maksettu vastike vastasi vain 49 prosenttia maatilán käyvástá arvosta. Kyseisessä ratkaisussa painotettiin sitä, että maatilán sukupolvenvaihdokseen liittyi myös eläkejärjestely (syytinkisopimus) lahjanantajan hyväksi, minkä takia pääasiallista suosimistarkoitusta ei katsottu olleen. Lisäksi lahjansaaja oli sitoutunut maksamaan muille lakiosan saajille niin kutsuttuja sisarosuuksia, joilla tasattiin lahjansaajan saamaa hyötyä suhteessa muihin lakiosaperillisiin.

Maksetun vastikkeen ja käyvän hinnan välinen erotus ei kuitenkaan välttämättä ole kokonaisuudessaan suosimistarkoitusta vastaava osuus. Onkin mahdollista, että lahjoituksesta vain osa katsotaan suosiolahjaksi esimerkiksi silloin, kun perittävällä on useita motiiveja toiminnalleen. Jos perittävä on lahjoituksellaan pyrkinyt siis sekä suosimaan lahjansaajaa että turvaamaan sillä omat vanhuudenpäivänsä, tuomioistuimen olisi mahdollista vähentää lahjan osuutta myös sen jälkeen, kun syytingin tarkka reaalinen arvo on ynnätty vastikkeeseen. Myös tilanteissa, joissa luovutus on ollut kokonaan vastikkeeton, suosiolahjaksi voidaan katsoa vain varsinaista suosimistarkoitusta ilmentävä osuus.⁶³

Korkeimman oikeuden vaihtelevat linjat lahjanluonteisuuden rajan määrittelemisessä kertovat siitä, miten suosiolahjan tunnusmerkistöä koskeva arviointi perustuu kokonaisharkintaan. Tämän takia lahjanluonteisuudelle on mahdoton asettaa tarkkaa prosenttiperustaista vastikerajaa. Niin pääasiallisen tarkoituksen kuin lahjanluonteisuudenkin näyttäminen riippuu kunkin tapauksen olosuhteista. Vastikkeettomuus tai vastikkeen suhteellisesti pieni osuus taikka lahjan huomattava suuruus suhteessa perittävän kokonaisvarallisuuteen viittaavat

⁶² Esimerkeiksi korkein oikeus mainitsee ratkaisut KKO 1958 II 118 ja KKO 1964 II 22. Tarkastellussa ratkaisussa todetaan, että lahjan arvo niin merkittävä suhteessa syytingin arvoon, ettei ”suosimisolettama” kumoudu kokonaisarvioinnin perusteella.

⁶³ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 886.

kuitenkin vahvasti siihen, ettei perillisten yhdenvertaisuus ole toteutunut suosiolahjasäännöksellä tavoitellulla tavalla.

3 Suosimistarkoituksen ja sen puuttumisen osoittavat seikat

3.1 Tilanpidon ja asumisen jatkuvuus

Selvästi suurin osa, noin 70 prosenttia, suosiolahjariidoista liittyy mautilojen sukupolvenvaihdoksiin. Mautilojen osuus väitetyistä suosiolahjoista on kuitenkin pienentynyt 1970-luvulta lähtien, jolloin ennakkotapaukset painottuivat selkeästi niihin.⁶⁴ Maatilatoiminnan jatkaminen on oikeuskäytännössä osoittautunut vahvaksi todisteeksi sen puolesta, ettei perittävän pääasiallisena tarkoituksena ole ollut lahjansaajan suosiminen. Niinpä mautilan sukupolvenvaihdosta koskeneet lakiosan täydennyskanteet ovat menestyneet vain poikkeustapauksissa.⁶⁵

Ennakkoratkaisujen perusteella sillä, jatkaako tilan saanut maatilatoimintaa vai onko hänen tarkoituksenaan vain pitää tila asuttuna, on suosiolahjaa koskevan arvioinnin osalta ratkaiseva merkitys. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 1998:114 oli kyse tilan lahjoittamisesta pojanpojalle ja hänen puolisolleen asumista varten perittävän eläkettä vastaan. Koska perittävän tekemän lahjoituksen arvo oli merkittävä, puoli miljoonaa markkaa, eikä lahjansaajien tarkoituksena ollut jatkaa maatilatoimintaa, perittävällä tulkittiin olleen ilmeinen suosimistarkoitus.⁶⁶

Mielenkiintoista korkeimman oikeuden ratkaisussa on se, että oikeudellisessa harkinnassa annetaan painoarvoa lahjansaajan tarkoitukselle. Ennakkotapausten perusteella tilanpidon jatkamisen on nähty kertovan perittävän pääasiallisesta tarkoituksesta, kun taas mautilan asuttuna pitäminen kertoo lahjansaajan tarkoituksesta. Kuten Kolehmainen osuvasti toteaa, lahjanantajan tarkoitus jää tapauksessa epäselväksi, vaikka suosimistarkoitusta tulisi tarkastella juuri hänen näkökulmastaan.⁶⁷ Toisaalta Mikkola huomioi, että myös lahjansaajan tarkoituksilla voi olla merkitystä etenkin silloin, jos lahjanantajan osoitetaan tienneen näistä lahjoitushetkellä.⁶⁸ On kuitenkin erikoista, että mautilan sukupolvenvaihdoksen katsotaan niin

⁶⁴ Salonen: Suosiolahja lakiosajärjestelmässä s. 56–57. Salonen on tutkimuksessaan tarkastellut 1990-luvun suosiolahjariitoja. Vrt. Saarenpää: Tasajaon periaate s. 425, jossa todetaan 1970-luvun tuomioistuinratkaisujen painottuneen näkyvästi mautilojen luovutuksiin.

⁶⁵ Aarnio – Saarenpää – Santala: Mautilan sukupolvenvaihdos s. 36–37.

⁶⁶ Korkeimman oikeuden kokonaisharkintaan vaikutti myös se tosiasia, että perittävä oli testamentannut loput omaisuudestaan samalle sukuhaaralle, minkä katsottiin osoittaneen kyseisen sukuhaaran suosimisen toisen kustannuksella.

⁶⁷ Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 290–291.

⁶⁸ Mikkola: Perittävän tekemät lahjoitukset ja niihin liitetyt määräykset s. 318, av. 27.

selkeästi kertovat juuri lahjanantajan eikä lahjansaajan tarkoituksista, vaikka maatilatoiminnan jatkamisessa on kyse ennen kaikkea lahjansaajan tahdosta.

Lisäksi on kiinnostavaa, että tilanpidon jatkaminen arvotetaan ennakkotapauksissa korkeammalle kuin tilan asuttuna pitäminen. Esimerkiksi sille, että perintökartano pysyy asuttuna ja jakamattomana saman suvun hallussa voidaan nähdä myös kulttuurista ja historiallista arvoa. Todennäköisesti tilanpidon jatkaminen arvotetaan sukupolvenvaihdosta korkeammalle siksi, että siihen liittyy elinkeinotoimintaa ja näin ollen sillä on katsottu olevan kansantaloudellista merkitystä. Vaikka sukutilojen siirtymiselle suvussa alettaisiin suosiolahjariidoissa nähdä myös kulttuurihistoriallista arvoa, ratkaisujen tulisi silti perustua kokonaisuutena – lisäarvon näkemisestä ei siis automaattisesti seuraisi sitä, että tilan asuttuna pitäminen arvotettaisiin perinnönjaossa korkeammalle kuin perillisten yhdenvertaisuus. Sen asema vastatosisekkana voisi kuitenkin olla nykyistä merkittävämpikin.⁶⁹

Maatilojen sukupolvenvaihdosten vahva arvostus suosimistarkoituksen vastatosisekkoina kertoo ensisijaisesti maatalouden arvostetusta asemasta Suomessa. Maataloutta on perinteisesti haluttu tukea kansantaloudellisista ja markkinaperusteisista syistä – maatilatoiminnan jatkaminen on tuonut verovaroja valtiolle. Suomen elinkeinorakenne onkin aiemmin tukeutunut maatalouteen, ja maatilaperimyksille on nähty painava yhteiskunnallinen merkitys. Maatilojen sukupolvenvaihdosten tukemista on pidetty yhteiskunnallisesti tärkeänä asiana ja maatilatoiminnan lakkaamista puolestaan yhteiskuntapoliittisena ongelmana.⁷⁰

Maatilojen sukupolvenvaihdoksen pitämiseksi vahvana vastatosisekkana, joka osoittaa suosimistarkoituksen puuttuvan, on myös muita perusteita. Kolehmainen tuo esiin sen, ettei maatilayritystä voi useinkaan tarkoitustaan palvelevalla tavalla jakaa perinnöksi useille perillisille. Maatilan elinkelpoisuus edellyttää sitä, että tila pysyy riittävän suurena kokonaisuutena, minkä tilan jakaminen puolestaan vaarantaisi.⁷¹ Myös oikeusministeriön

⁶⁹ Kolehmainen argumentoi osuvasti, että rintaperillisten lakiosasuoja heikentyisi merkittävästi, jos asumisen jatkuvuutta pidettäisiin yleisesti suosimistarkoitusta vastaan puhuvana seikkana. Toisaalta hänkin tuo esiin sen, että vuosisatoja saman suvun hallussa olleen kartanon ollessa kyseessä, tulisi suosiolahjan tunnusmerkistön täyttymistä arvioida eri tavalla. Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 293, av. 26.

⁷⁰ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1194.

⁷¹ Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 292. Toisaalta yhä useampi maatila, on osakeyhtiömuotoinen, mikä mahdollistaa helpommin tasajaon huomioimisen tilan jaossa. Vuonna 2023 osakeyhtiömuotoisia tiloja oli kuitenkin vasta noin 3 %, vaikka määrä onkin kasvava. Ks. maatilojen yhtiömuodoista Luonnonvarakeskus Luke: Maatalous- ja puutarhayritysten rakenne 2023 (ennakko).

lausunnossa huomioidaan, miten maatila on vaikea jakaa perillisille perinnönjaossa tasapuolisesti. Muulla varojen jaolla on kuitenkin mahdollista pyrkiä tasapuolisuuteen maatilán sukupolvenvaihdoksesta huolimatta.⁷² On myös esitetty, että elinkeino-omaisuutta tulisi pystyä siirtämään nykyistäkin helpommin huolimatta siitä, että se väistämättä heikentäisi perillisten yhdenvertaisuutta.⁷³ Ajatusten taustalla on nähtävissä markkinatalouden ja elinkeinovapauden korkea arvostus.

Kuitenkin maatilojen määrä Suomessa on viimeisen 30 vuoden aikana vähentynyt 64 prosenttia, eikä maatalous tuota enää kuin 2 prosenttia bruttokansantuotteesta. Vuonna 2021 maatalouden tuotantokustannukset olivat 1,5 miljardia sen markkinatuottoja suuremmat. Maataloutta ei enää voi kutsua merkittäväksi työllistäjäksikään, koska se työllistää nykyään vain 3 prosenttia työikäisistä.⁷⁴ Maatalouden yhteiskunnallinen ja taloudellinen asema ei siis enää ole yhtä merkittävä kuin aiempina vuosikymmeninä. Korpiola huomauttaakin, että nykyisessä kaupungistuneessa Suomessa on vaikea löytää perusteita sille, miksi maatilán sukupolvenvaihdos tulisi asettaa perillisten yhdenvertaisuutta korkeammalle. Maatilojen veronmaksukyvyyn ylläpitäminen ei enää ole hallitseva tavoite perheoikeudessa, minkä takia tasajaon periaatetta voitaisiin toteuttaa aiempaa paremmin.⁷⁵ Onkin perusteltua pohtia, tulisiko maatilojen sukupolvenvaihdoksille annettua symbolista arvoa vähentää etenkin, kun se heikentää perillisten yhdenvertaisuuden toteutumista.

3.2 Syytinki ja sosiaalinen näkökulma

Usein maatilán sukupolvenvaihdokseen kytkeytyy syytinkisopimus. Syytinki tarkoittaa, että luovutuksen yhteydessä sovitaan vastikkeesta, joka maksetaan huolehtimalla lahjanantajan sosiaalisista tarpeista. Yleisin syytingin sisältö on lahjanantajan oikeus asua lahjoitetulla maatilalla loppuelämänsä ajan. Lisäksi syytinkivelvoitteeseen usein sisältyy eläkkeen maksuvelvoite, terveystieteistä huolehtiminen ja yleinen loppuelämän aikainen huolenpito.

⁷² Oikeusministeriö, lausuntoja ja selvityksiä 2005:10, PK:n uudistamistarpeet, lausuntotiivistelmä s. 17. Ks. myös Aarnio – Saarenpää – Santala: Maatilán sukupolvenvaihdos s. 14.

⁷³ Kangas: Lakiosa eilen, tänään ja huomenna s. 598; Salonen: Suosiolahja lakiosajärjestelmässä s. 59.

⁷⁴ Laskelmat perustuvat Luonnonvarakeskus Luken tilastoihin, Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuun Tukien osuus maatalouden kokonaistuotosta noin kolmanneksen sekä julkaisuun Niemi – Alhstedt: Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2013. Suomalaisen ruokatuotannon etujärjestö Ruokatieto Yhdistys ry tosin laskee myös elintarviketeollisuuden, ravitsemuspalvelut, kuljetusalan sekä tukku- ja vähittäiskaupan mukaan maatalouden työllistävyyslukuihin. Lisäksi järjestö laskee EU-tuet osaksi maatalouden tuottoja. Näin laskettuna maatalous työllistää 13 % työikäisistä ja tuottaa 15 miljardia euroa arvonalisäystä kansantaloudelle. Ruokatieto: Ruoka pyörittää kansantalouden rattaita.

⁷⁵ Korpiola: Lakiosasta luopumassa? Oikeushistoriallinen näkökulma s. 1360.

Syytingin avulla lahjansaaja siis maksaa osan kauppahinnasta, jolloin lahjan suhteellinen osuus luovutuksesta pienenee.⁷⁶

Syytinki on myös suosiolahjan olemassaoloa koskevassa ratkaisuharkinnassa yleisesti käytetty vastatosiseikka. Niin oikeuskäytännössä kuin -kirjallisuudessaakin on katsottu, että syytinki on selkeä osoitus perittävän tarkoituksesta tehdä luovutus henkilökohtaisista syistä. Se on merkki siitä, että perittävä haluaa oikeustoimella turvata oman toimeentulonsa ja huolenpitonsa loppuelämän ajaksi, eikä pääasiallisesti suosia lahjansaajaa.⁷⁷ Aarnion ja Kankaan mielestä luovutukseen liitetty ehto vanhuudenturvasta luo selkeän oletaman siitä, ettei luovutus ole suosiolahja. He viittaavat väitteensä tueksi useisiin hovioikeuksien ratkaisuihin, joissa suosiolahjaa koskevat kanteet ovat kumoutuneet syytingin takia.⁷⁸

Esimerkiksi ennakkoratkaisu KKO 1982 II 74, jossa oli kyse maatalan sukupolvenvaihdoksesta, johon liittyi syytinkiehto, vahvistaa näkemyksen syytingin nauttimasta arvostuksesta. Vaikka maksettu vastike oli alle puolet luovutuksen käyvästä arvosta, korkein oikeus katsoi, ettei kyseessä ollut suosiolahja. Ratkaisun perusteluissa todetaan pääasiallisen suosimistarkoituksen puuttuneen, koska perittävä oli luovutuksella saanut ”työlleen jatkajan” ja turvannut omat ja vaimonsa vanhuudenpäivät. Ratkaisuun vaikuttivat kokonaisuuden mukaisesti myös muut olosuhteet.

Syytingistä ei kuitenkaan seuraa sitä, ettei luovutusta koskaan katsottaisi suosiolahjaksi, vaan sen voidaan yhä nähdä loukkaavan lakiosaperillisten tasapuolisuutta. Tilanteissa, joissa luovutus on tapahtunut merkittävästi alle käyvän arvon, luovutusta saatetaan pitää suosiolahjana syytinkiehdosta huolimatta. Jos syytingin arvo ei ole riittävä suhteessa luovutuksen kohteeseen, voidaan pääasialliseksi tarkoitukseksi nähdä lahjansaajan suosiminen.⁷⁹ Ratkaisussa KKO 1998:114 korkein oikeus totesi lahjan arvon olleen niin suuri suhteessa syytingin arvoon, ettei ”olettama suosimistarkoituksesta” kumoutunut. Luovutus katsottiin kokonaisarvion perusteella suosiolahjaksi.⁸⁰ Ennakkoratkaisujen perusteella ei

⁷⁶ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1195–1196. Aarnion ja Kankaan mukaan syytinki sisältyi 1990-luvulla jopa 70 % maatalan sukupolvenvaihdoskaupoista.

⁷⁷ Ks. esim. Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 882–883; Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 291–292.

⁷⁸ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 882. Aarnio ja Kangas käyttävät termiä suosiolahjaolettama ja sen kumoutuminen.

⁷⁹ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 883.

⁸⁰ Korkeimman oikeuden mukaan lahjan suuri arvo ja se, ettei lahjansaaja aikonut jatkaa tilanpitoa, loivat oletaman suosimistarkoituksesta. On kuitenkin huomioitava, että kyseisessä tapauksessa ei ollut kyse maatalan sukupolvenvaihdoksesta, vaan tilan asuttuna pitämisestä. Ratkaisu kertoo siis myös siitä, miten sukutilan

voikaan tehdä selkeitä yleistyksiä, koska ratkaisut perustuvat tapauskohtaiseen kokonaisarvioon – syytingistä huolimatta muut tosiseikat voivat yhä osoittaa, että pääasiallisena tarkoituksena on ollut suosiminen.⁸¹

Kokonaisarvion vaikutus ilmenee hyvin myös ratkaisusta KKO 1982 II 74, jossa tarkasteltiin, oliko alihintainen maatilakauppa suosiolahja. Suosimistarkoituksen olemassaoloon viittasi luovutetun omaisuuden ja siitä suoritettujen vastikkeiden merkittävä epäsuhta. Maatilatoiminnan jatkaminen, syytinki ja muut olosuhteet kuitenkin osoittivat kokonaisarvion perusteella, ettei kyseessä ollut suosiolahja. Ratkaisussa mainituilla muilla olosuhteilla viitattiin kauppakirjaan sisältyneeseen velvoitteeseen sisärosuuksien suorittamisesta. Sisärosuuksilla tarkoitetaan maatalan ostaneen velvollisuutta maksaa sisäriilleen määrätty summat. Muiden lasten huomioon ottaminen viittasi siihen, ettei luovutuksen pääasiallisena tarkoituksena ollut yhden lapsen suosiminen muiden kustannuksella.

Syytingille on yleensä laskettu oma rahallinen arvonsa sen perusteella, minkä verran luontoissuorituksesta seuraa todellisia kuluja lahjansaajalle.⁸² Arvon laskeminen ei ole kuitenkaan yksiselitteistä. Syytingin arvostamiseen vaikuttaa muun muassa se, miten kauan lahjanantaja elää luovutuksen jälkeen. Jos perittävä kuolee pian luovutuksen jälkeen, ei esimerkiksi asunnon tarjoamisesta, kotiavusta, kuljetuksista ja ruuista ehdi kertyä niin isoja kustannuksia kuin luovutushetkellä syytingin arvoksi on arvioitu. Näin ollen lakiosaperilliset voivat kokea luovutuksen loukkaavan heidän lakiosiaan, koska maksettu vastike jää tosiasiallisesti pieneksi. Lisäksi syytingin mahdolliselle sisällölle, kuten elatukselle ja huolenpidolle, on vaikeaa laskea selkeää käypää arvoa.⁸³

Toisaalta riski syytingin kestosta soveltuu myös lahjansaajaan. Syytinki on syytinginantajalle eli ostajalle eräänlaista ankaraa vastuuta, koska hän on velvollinen korvaamaan syytinginsaajalle korvaamatta jääneen etuuden rahana, jos hän ei kykenekään täyttämään syytinkiehtoa sovitun mukaisesti. Sillä, johtuuko maksukyvyttömyys tuottamuksellisuudesta, ei ole merkitystä. Lisäksi syytinginantaja sitoutuu maksamaan kauppahintaa syytinkinä niin

asuttuna pitämistä ei ole ennakkotapauksissa arvostettu yhtä korkealle kuin maatilatoiminnan jatkamista (vrt. KKO 1982 II 74).

⁸¹ Kokonaisharkinnan merkityksestä ks. esim. Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 883; Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 292–293.

⁸² Syytingin arvon laskemistapaa on avattu mm. ratkaisussa KKO 1998:114, jossa on hyödynnetty lahjaverotuksessa määriteltyä asumisoikeuden ja huolenpidon arvoa.

⁸³ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 1196–1197.

pitkään kuin syytinginsaaja on elossa. Tähän voi kulu arvioitua pidempikin aika, minkä takia hinta voi nousta yli tilan käyvän arvon.⁸⁴

Syytingin riskinluontoisuuden takia sille olisi perusteltua laskea korkeampikin kuin vain todellisista kustannuksista koostuva arvo. Kolehmainen korostaakin, että ankara vastuu ja syytinkiin sisältyvä riski vaikuttavat luovutuksen luonteeseen: lahjanluonteisuuden sijaan tulisi painottaa luovutuksen luonnetta kauppana, jossa syytinki tasapainottaa kaupan ehtoja. Tällöin vajaavastikkeellisuuskään ei puolla suosimistarkoituksen olemassaoloa.⁸⁵ Lohi jopa esittää, että silloin, kun jäämistöoikeudelliseen luovutukseen liittyy lahjanantajan omien elinolojen turvaaminen, tulisi lahjaan olla kokonaan liittämättä laskennallisia vaikutuksia.⁸⁶

Kauppaan sisältyvän riskin ja ankaran vastuun lisäksi myös ehtoon sisältyvän sosiaalisen ja yhteiskunnallisen merkittävyyden voisi nähdä osana syytingin arvoa. Syytinkisopimuksella perittävä varmistaa omien sosiaalisten perusoikeuksiensa, kuten oikeuden asuntoon ja toimeentuloon, toteutumisen vanhuudenpäiviensä ajaksi yhteiskunnan avusta riippumatta. Myös sille olisi mahdollista laskea lisäarvoa syytingin hintaa määritettäessä. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 1998:114 eri mieltä olleet jäsenet katsoivat, ettei lahjan koko arvoa eli käyvän arvon ja maksetun vastikkeen välistä arvoa tulisi katsoa lahjaksi. Tätä perusteltiin sillä, että lahjoituksen taustalla oli perittävän oma asumisen ja huolenpidon tarve.⁸⁷ Jääkin nähtäväksi, tuleeko korkein oikeus tulevaisuudessa vähentämään suosimista ilmentävää lahjan osuutta sillä perusteella, että perusoikeuksien turvaamiselle itsessään nähdään arvoa ja miten se puolestaan suhteutuisi yhdenvertaisuuden tavoitteeseen.

3.3 Yrityksen sukupolvenvaihdos

Suosiolahjasäännös voi tulla sovellettavaksi myös yrityksen sukupolvenvaihdosta koskevilla tilanteissa. Yrityksen sukupolvenvaihdos rinnastetaankin yleensä oikeuskirjallisuudessa maatilän sukupolvenvaihdokseen suosimistarkoituksen puuttumista osoittavana seikkana.⁸⁸

⁸⁴ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 801, 898–899; Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 288.

⁸⁵ Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 288.

⁸⁶ Lohi: Pesänjako, vastike ja lahjansaajan palautusvastuu – lesken antamien lahjojen oikeusvaikutukset PK 3 luvun 3 §:n mukaan, s. 80, av. 27.

⁸⁷ Hovioikeuden vastaavanlaisessa tapauksessa päädyttiin perittävän ”tarpeet ja tarkoituserät” huomioiden siihen tulokseen, ettei lahjan koko arvoa katsottu suosiolahjaksi (Itä-Suomen HO 30.5.2000 S 99/89). Myös Aarnio ja Kangas ovat sitä mieltä, että vain suosimisen tarkoitusta osoittava osa tulisi katsoa suosiolahjaksi. Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 886.

⁸⁸ Näin esim. Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 879 ja Salonen: Suosiolahja lakiosajärjestelmässä s. 57, 59.

Myös suosiolahjasäännöksen muuttamista koskeneessa hallituksen esityksessä todetaan, että lainuudistuksen tavoitteena on niin maatilojen kuin yritystenkin sukupolvenvaihdosten tekeminen aiempaa helpommaksi.⁸⁹ Yrityksen sukupolvenvaihdoksia koskevat suosiolahjakanteet ovat kuitenkin merkittävästi harvinaisempia kuin maatilojen luovutuksia koskevat kanteet.⁹⁰

Syytinki tai sosiaaliset näkökulmat eivät yleensä ole esillä yrityksen sukupolvenvaihdosta koskevissa ennakkotapauksissa tai oikeuskirjallisuudessa. Kolehmainen kuitenkin pohtii, miten syytinkisopimus osana yrityksen sukupolvenvaihdosta vaikuttaisi sen osoittamiseen, ettei luovutuksella ole pääasiallisesti pyritty lakiosaperillisten aseman heikentämiseen. Ajatus siitä, tulisiko perittävän vanhuudenpäivien turvaaminen arvottaa yrityksen luovutuksessa yhtä korkealle kuin maatilalan sukupolvenvaihdoksissa, onkin kiinnostava. Kuvitteellisen esimerkin avulla Kolehmainen osoittaa, miten perittävän on mahdollista turvata toimeentulonsa moninkin eri tavoin yrityskaupan yhteydessä. Ennakkotapausten puuttuessa on kuitenkin vaikea arvioida, olisiko syytinkiehto osana yritysluovutusta menestyksekkäs seikka osoittamaan sen puolesta, ettei pääasiallisena tarkoituksena ole ollut luovutuksensaajan suosiminen.⁹¹

Ratkaisussa KKO 2012:96 oli kyse perheyrityksen luovutuksesta kahdelle lakiosaperilliselle. Perittävä oli yli 20 vuotta ennen kuolemaansa lahjoittanut perheyhtiönsä osakkeet kahdelle rintaperilliselle niin, että hän oli pidättänyt itsellään osakkeisiin kuuluvan äänioikeuden ja osakkeiden hallinnoimisoikeuden. Kuoleman jälkeen muut lakiosaperilliset vaativat lahjan arvon lisäämistä kuolinpesänvaroihin ja lakiosien täydentämistä. Lahjoitushetken ja kuoleman välisestä pitkästä aikavälistä huolimatta perittävän pääasialliseksi tarkoitukseksi nähtiin lahjansaajien suosiminen eli luovutus todettiin suosiolahjaksi. Ratkaisevana korkein oikeus piti sitä, että luovutuksensaajat olivat lahjoitushetkellä lapsia, joten he eivät olleet tuolloin kykeneviä jatkamaan yrityksen johdossa eikä heidän halukkuudestaan jatkaa yritystoimintaa aikuisina ollut vielä tietoa. Sukupolvenvaihdos ei siis ollut tosiasiallisesti tapahtunut lahjoitushetkellä. Lisäksi lahjanantaja pystyi ennakkoratkaisun mukaan itse vaikuttamaan

⁸⁹ HE 117/1998 vp laiksi perintökaaren 7 luvun 3 ja 5 §:n muuttamisesta ja HE 77/2000 vp laiksi perintökaaren 7 luvun muuttamisesta. Nyt voimassa olevien säännösten mukaan yrityksen tai maatilalan toimintaa jatkavan perillisen verorasitus on jopa 30 kertaa pienempi verrattuna muiden perillisten perintöverorasitukseen samansuuruisesta saannosta (PerVL 55 §). Ks. tarkemmin Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus I s. 885.

⁹⁰ Salonen: Suosiolahja lakiosajärjestelmässä s. 57. Salosen tarkastelemista 1990-luvun suosiolahjakanteista yksikään ei koskenut puhtaasti yritysten sukupolvenvaihdoksia.

⁹¹ Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 295–296.

työpanoksellaan luovutuksenkohteen arvonnouluun.⁹² Ratkaisussa yrityksen sukupolvenvaihdos nähtiin kuitenkin mahdollisena pääasiallisen suosimistarkoituksen puuttumista osoittavana seikkana.

Siitä, tulisiko yrityksen sukupolvenvaihdosta käyttää vastatosisekkana, joka osoittaa pääasiallisen suosimistarkoituksen puuttumisen, on kuitenkin käyty keskustelua. Merkittävä argumentti sen puolesta, ettei yritysten sukupolvenvaihdosta tulisi voida käyttää menestyksekkäästi vastatosisekkana, liittyy yritysten eri yhtiömuotojen tarjoamiin mahdollisuuksiin ja yhtiöjärjestelyjen helppouteen. Nykyisin on esimerkiksi suhteellisen vaivatonta muuttaa yrityksen yhtiömuoto osakeyhtiöksi, jonka luovutus puolestaan on mahdollista tehdä lakiosaperillisten vähimmäisyhdenvertaisuus huomioiden.⁹³ Tämän takia olisikin syytä kyseenalaistaa se, miksi yrityksen sukupolvenvaihdos ylipäänsä nähdään mahdollisena suosimistarkoituksen puuttumista osoittavana seikkana. Asian pohdinnassa on tärkeää myös muistaa, että suosiolahjasäännöksen tarkoituksena on vain taata rintaperillisten oikeus lakiosiinsa. Osakeyhtiömuotoisen yrityksen voisi luovuttaa eteenpäin niinkin, että vain yritystoimintaa tosiasiallisesti jatkava saisi yhtiön päätösvallan, kun taas lakiosaperilliset saisivat omat osuutensa erilaisin osakkein.

Kangas ja Salonen sen sijaan näkevät, että perheyritysten luovutusta tulisi helpottaa nykyisestäkin. Näkökulmaa perustellaan muun muassa muiden maiden lainsäädännöllä: Kankaan mielestä se, ettei joissakin maissa ole lakiosajärjestelmää, on johdonmukaista seurasta talousjärjestelmän taustalla olevasta ideologisesta valinnasta. Sen mukaan mahdollisimman suuri omistajan vapaus tuottaa parhaan mahdollisen tuloksen yhteiskunnassa.⁹⁴ Salonen puolestaan kritisoi sitä, miten suosiolahjasäännös asettaa sen saajapiirissä olevat yrityksen jatkajat eli perittävän jälkeläiset ja heidän puolisonsa heikompaan asemaan kuin muut

⁹² Tapauksessa korkein oikeus päätyi poikkeuksellisesti arvottamaan luovutuksen lahjoitushetken sijaan kuolinhetken mukaan. Päätöstä on kritisoitu oikeusvarmuuden heikentämisestä. Ks. Mikkola: Perittävän tekemät lahjoitukset ja niihin liitetyt määräykset s. 322–323.

⁹³ Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 294. Kolehmainen havainnoi esimerkillä, miten tasapuolinen yrityksen sukupolvenvaihdos olisi mahdollista tehdä. Ks. myös Korpiola: Lakiosasta luopumassa? Oikeushistoriallinen näkökulma s. 1354, jossa kritisoidaan lakiosaperimyksen rajoittamista ja lakkauttamista individualismin ja elinkeinoelämän nimissä.

⁹⁴ Kangas: Lakiosa eilen, tänään ja huomenna s. 598. Vrt. kuitenkin Hemmo: Sopimusoikeus I s. 72, jossa kumotaan sopimusoikeuden väite siitä, että taloudellisten toimijoiden suuri vapaus toisi yhteiskunnan kokonaisedun kannalta parhaan mahdollisen tuloksen. Ks. myös Kolehmainen: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen s. 322. Kolehmainen tuo esiin sen, miten sopimusoikeudessa on tehostettu heikomman osapuolen suojaa, millä on yhtymäkohtia myös lakiosasuojaa koskevaan keskusteluun.

mahdolliset yritystoiminnan jatkajat. Näin ollen suosiolahjasäännös hankaloittaa sukupolvenvaihdosta juuri perheen sisällä, mikä ei ole toivottavaa.⁹⁵

Salosen ajatuksessa on kiinnostavaa perheyrietykselle annettava arvo. Tulisiko sukupolvelta toiselle siirtyvän perheyrietyksen perinteikkyydelle nähdä lisäarvoa yrityksen sukupolvenvaihdoksen yhteydessä? Mikäli näin tehtäisiin, tulisi vielä selventää, minkälainen perheyrietyksen arvo olisi suhteessa lakiosaperillisten yhdenvertaisuuteen. Sekä Salonen että Kangas painottavat yksilön valinnanvapauden kunnioittamisen ja toimivien markkinoiden tärkeyttä. Kolehmainen ja Korpiola sen sijaan näkevät tasajaon periaatteen mainittuja arvoja tärkeämmäksi. Vaikka sulavat yrityskaupat ovat eittämättä tärkeä osa nykyistä markkinatalousjärjestelmää, on sen asemaa suhteessa suosiolahjasäännöksen tavoitteeseen punnittava huolella. Korpiola kritisoikin aiheellisesti sitä, miten markkinatalous ja individualismi asetetaan usein kyseenalaistamatta perillisten yhdenvertaisuuden edelle.⁹⁶ Suosiolahjasäännöksellä pyritään kuitenkin vain turvamaan perillisten oikeus lakiosiinsa. Perittävällä on siis nykyiselläänkin suuri vapaus vaikuttaa perinnönjakoonsa.

⁹⁵ Salonen: Suosiolahja lakiosajärjestelmässä s. 60.

⁹⁶ Korpiola: Lakiosasta luopumassa? Oikeushistoriallinen näkökulma s. 1358–1359.

4 Lopuksi

4.1 Yhdenvertaisuus suhteessa muihin arvoihin

Rintaperillisten yhdenvertaisuuden tavoite huomioidaan suosiolahjasäännöksen tulkinnassa ennen kaikkea siinä vaiheessa, kun ratkaisuharkinnassa arvioidaan suosiolahjan tunnusmerkistön täyttymistä. Suosiolahjan tärkeimmät tunnusmerkit, perittävän pääasiallinen suosimistarkoitus ja luovutuksen lahjanluonteisuus, viittaavat jo vahvasti suosiolahjan olemassaoloon. Tuomioistuinten ratkaisut perustuvat kuitenkin kokonaisharkintaan, minkä takia erilaiset vastatosiseikat voivat osoittaa pääasiallisen suosimistarkoituksen puuttumisen.

Suosiolahjasäännöksen tasapuolisuuden tavoite ei olekaan oikeudellisessa tyhjiössä, vaan sen rinnalla on monia muita perustuslaistakin kumpuavia arvoja, kuten oikeusturva, yksilön itsemääräämisoikeus, sosiaaliset oikeudet, elinkeinovapaus sekä kulttuuriperinnön ja ympäristön vaaliminen. Nämä oikeudet ja arvot ilmenevät erityisesti siinä, miten perittävän pääasiallisen suosimistarkoituksen puuttumista osoittavia vastatosiseikkoja punnitaan niin tuomioistuinten ratkaisuihin kuin oikeuskirjallisuudessa. Joidenkin vakiintuneesta asemasta nauttivien vastatosiseikkojen arvostettua asemaa suhteessa yhdenvertaisuuden tavoitteeseen olisi syytä myös kyseenalaistaa. Yleisin ja menestynein vastatosiseikka, maatalan sukupolvenvaihdos, kertoo paitsi elinkeinovapaudelle myös perinteiselle maaseutuyhteiskunnalle annetusta arvosta. Maatilojen sukupolvenvaihdoksille annettua symbolista roolia olisi kuitenkin tarpeen päivittää vastaamaan maatalouden nykyistä selvästi pienentynyttä taloudellista ja yhteiskunnallista asemaa.

Myös yritysten sukupolvenvaihdosten arvottamiseen perillisten lakiosaoikeuden yläpuolelle liittyy ongelmallisuksia. Osakeyhtiömuotoinen yritys olisi mahdollista luovuttaa eteenpäin myös niin, että lakiosaperillisten välinen minimiyhdenvertaisuus huomioitaisiin. Mikäli markkinatalouden ja individualismin vaalimista pidetään painavana pääasiallisen suosimistarkoituksen puuttumisesta kertovina seikkoina, merkitsee se samalla tasapuolisuuden periaatteen heikentymistä. Lisäksi niin maatilojen kuin yritystenkin sukupolvenvaihdoksiin liittyy suosiolahjan tunnusmerkistöstä kumpuava epäkohta: ne ilmentävät molemmat ennen kaikkea lahjansaajan eivätkä perittävän tarkoitusta. Sukupolvenvaihdosten arvottamiselle rintaperillisten yhdenvertaisuuden yli onkin vaikea löytää kestäviä perusteita.

Joidenkin vastatosiseikkojen voisi toisaalta nähdä myös kasvattavan merkitystään nykyisestä. Perittävän sosiaalisia tarpeita varmistava syytinkisopimus on ennakkotapauksissa usein

katsottu painavaksi vastatosisekaksi maatilán sukupolvenvaihdoksen yhteydessä, mutta sen arvottamistapaa olisi mahdollista muuttaa. Toistaiseksi korkeimman oikeuden ratkaisuisissa ei ole huomioitu syytinkiin sisältyviä sosiaalisia ja yhteiskunnallisia arvoja, vaan vastikkeen osuus on laskettu puhtaasti taloudellisten arvojen, kuten syytinkisopimuksessa määritellyn vuokran, perusteella. Jos myös sosiaalisten oikeuksien turvaamiselle annettaisiin rahallinen arvo, suosiolahjan osuus lahjasta pienenisí. Perhetilan tai -kartanon asuttuna pitäminen ei sen sijaan ole menestynyt suosimistarkoituksen puuttumista osoittavana tosiseikkana, vaikka sille on nähtävissä perintö- ja kulttuuriarvoa. Tälle voisi antaa painavampaa merkitystä oikeudellisessa harkinnassa etenkin silloin, kun luovutukseen on liitetty myös syytinkisopimus

4.2 Suosiolahjasäännöksen tulevaisuus

Suosiolahjasäännöksen tarpeellisuudesta etenkin nykyisenlaisena on käyty oikeuskirjallisuudessa runsaasti keskustelua. Suosiolahjan tunnusmerkistön avoimuus heikentääkin väistämättä oikeusvarmuutta. Sitä voisikin parantaa lisäämällä säännökseen esimerkiksi kymmenen vuoden aikarajan. Tällöin suosiolahjaksi ei voitaisi katsoa yli kymmenen vuotta ennen perittävän kuolemaa tekemiä luovutuksia, mikä parantaisi lahjansaajan oikeusturvaa. Toisaalta aikaraja heikentäisi lakiosansaajien tasapuolisuutta esimerkiksi tilanteissa, joissa he eivät ole tiedneet lahjanluonteisesta luovutuksesta ennen perittävän kuolemaa. Selkeän aikarajan lisääminen säännökseen myös poistaisi tuomioistuimelta mahdollisuuden tapauskohtaiseen harkintaan – tätä harkintavaltaa se onkin oikeustapausten perusteella käyttänyt melko usein.

Tuomioistuinten suosiolahjasäännöksenkin tulkinnassa käyttämä vapaa todistusharkinta ja kokonaisarviointi ovat lisänneet oikeudellisen harkinnan tilannekohtaisuutta, minkä takia olisi tärkeää, että ratkaisut perusteltaisiin mahdollisimman yksiselitteisesti ja läpinäkyvästi. Tämäkin lisäisi osaltaan oikeusvarmuutta. Oikeudellinen punninta myös kertoo tuomioistuinten ja yhteiskunnan arvoista. Suosiolahjasäännöksen tulkinnan osalta jääkin nähtäväksi, tuleeko korkein oikeus tulevissa ratkaisuisaan muuttamaan sitä, miten korkealle lakiosaperillisten yhdenvertaisuus arvotetaan suhteessa muihin oikeuksiin. Onkin kiinnostavaa seurata, aletaanko esimerkiksi syytingin turvaamille sosiaalisille perusoikeuksille, kuten oikeudelle asuntoon ja toimeentuloon, nähdä suosiolahjan osuutta pienentävää – siis nykyistä suurempaa – arvoa ja miten se puolestaan suhteutuu yhdenvertaisuuden tavoitteeseen.

Nähdäkseni suosiolahjasäännöksellä on yhä paikkansa oikeusjärjestyksessämme huolimatta siihen kohdistetusta kritiikistä. Säännöksessä on lopulta vain kyse perillisten lakiosien turvaamisesta – se sallii yhä perittävälle suuren vapauden päättää muun omaisuutensa jaosta. Vaikka säännöstä muutettaisiin oikeusvarmuuden parantamiseksi esimerkiksi lisäämällä siihen enimmäisaikaraja, tulisi sen ydin pitää koskemattomana. Kuten Korpiola toteaa, lakiosa on kohtuullisuuden ja oikeudenmukaisuuden nimissä tehty äärimmäisen individualismin rajoitus.⁹⁷ Tasajaon periaate kuuluu syvälle yhteiskuntamme arvoihin: sen avulla edistetään sukupolvien välistä taloudellista ja sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja ehkäistään varallisuuden keskittymistä entistä harvemmillä. Suosiolahjasäännöstä ja lakiosajärjestelmää koskevassa keskustelussa on syytä huomioida, että varallisuuserot ovat moninkertaistuneet Suomessa 1990-luvulta lähtien, vaikka taloudellisen epätasa-arvon haitat muun muassa demokratialle ja hyvinvoinnille tulisi tiedostaa.⁹⁸ Lakiosajärjestelmällä ja sitä turvaavalla suosiolahjasäännöksellä onkin edelleen tehtävänsä suomalaisessa yhteiskunnassa.

⁹⁷ Korpiola: Lakiosasta luopumassa? Oikeushistoriallinen näkökulma s. 1358–1359.

⁹⁸ Ks. esim. Wilkinson – Pickett: The spirit level – Why greater equality makes societies stronger, Qureshi: Rising inequality – a major issue of our time ja Milanović: Capitalism, alone – the future of the system that rules the world. Toki niin demokratia kuin ihmisten välinen tasa-arvo ja yhdenvertaisuuskin kertovat arvoista, jotka voivat muuttua. Toistaiseksi ne kuitenkin sisältyvät erottamattomasti oikeusjärjestyksemme arvoihin ja tavoitteisiin.